

KÂSİM DİVANI SÖZLÜĞÜ

(Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)

Betül BOSTAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

KÂSİM DİVANI SÖZLÜĞÜ
(Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)

Betül BOSTAN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2018

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Betül Bostan tarafından hazırlanan Kâsım Divanı Sözlüğü Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük başlıklı bu çalışma (.....) tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

(Danışman)

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../ .../ 200...

(İmza)

(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığı ; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı ; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Betül BOSTAN

ÖZET

KÂSİM DİVANİ SÖZLÜĞÜ

[Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük]

BOSTAN, BETÜL

Yüksek Lisans - 2018

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet Kartal

Klasik Türk Edebiyatı dilinin ağırlığı ile bilinen ve çoğunlukla sözlük yardımı ile anlaşılabilen bir edebiyat alanıdır. Bu edebiyatı anlamak adına birçok sözlük hazırlanmıştır. Biz de çalışmamızda Kâsım Divanı'nın sözlüğünü TEBDİZ (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük) sistemi aracılığıyla hazırladık. Hazırlanan sözlük, klasik elektronik sözlüklerin yanısıra, sisteme girilen tüm eserler taranarak, arayan kişiye sözcüğü ve anlamını bağlamı ile birlikte sunmaktadır. Bu durum araştırmacılara büyük kolaylık sağlamaktadır. Çalışmanın amacı, Kâsım Dîvânı'nın anlam dünyasını tüm incelikleriyle ortaya çıkarmak, söz konusu eserin söz varlığını tespit etmek, üslup çalışmaları için gerekli veri deposu sağlamak, Türkçenin tarihsel sözlüğüne katkıda bulunmak, Klâsik şiiri günümüz okuruna anlam incelikleriyle sunmak, yapılabilecek analitik çalışmalar için sistematik veriler sağlamak olarak özetlenebilir.

Kâsım 15. yüzyılda yaşadığı düşünülen bir divan şairidir. Şair yaşadığı devirde çok bilinmemektedir. Yaptığımız araştırmalarda, döneminde ve sonrasında yazılan tezkirelerde Kâsım'ın bazı şiirlerine rastladık. Bu durum 15. yüzyılda yaşaması ihtimalini güçlendirmektedir. Bulduğumuz şiirleri tezin son kısmına ekledik. Daha önce Divan üzerine iki çalışma daha yapılmıştır. Biz de Kâsım'ın sanat dünyasını ve ferdi üslubunu anlamak için ayrıntılı bir içerik ve şekil incelemesi yaptık. Her başlık altında şairin şiirlerinden örnekler sunduk. Tezimizin ek kısmına ise işlevsel sözlük kısmını ekledik. Kullandığımız kaynakları dipnot ve kaynakça şeklinde belirttik. Böylelikle Kâsım'ın sanat dünyasını anlamak adına edebiyat dünyasına bir katkı sağlamış olmayı umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kâsım, Bağlamsal dizin, İşlevsel sözlük, anlam, üslup

ABSTRACT

GLOSSORY OF KÂSİM'S DİVAN

CONCORDANCE AND FUNCTIONAL GLOSSORY

BOSTAN, BETÜL

Master Degree - 2018

Department of Turkish Language and Literature

Field of Old Turkish Literature

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Kartal

Classical Turkish Literature is a literary field known as dense language and mostly understood with the help of the dictionary. Many dictionaries have been prepared in order to understand this literature. In our work, we have prepared the dictionary of Kâsım Divan through the TEBDİZ (Contextual Concordance and Functional Dictionary) system. The prepared dictionary, besides the classical electronic dictionaries, presents all the works entered into the system together with the meaning of the searching word and its meaning in context. This provides great convenience to the researcher. The aim of the research can be summarized as; revealing the meaning of the Divan of Kâsım by all subtleties, detecting the presence of sayings belonged to the mentioned research, providing the necessary data storage for wording, contributing to the historical glossary of Turkish language, presenting the classical poetry for today's reader with a sense of meaning and providing systematic data for analytical work to be done.

Kâsım is a poet who is thought to have lived in the 15th century. The poet has not been very well known in the time he lived. In researches we made, we encountered some poetry of Kâsım in tezkires written during and after the period. This situation strengthens the possibility of his life in the 15th century. We added the poems we found at the end of the thesis. Two more studies have been done before. We did a detailed content and form study to understand Kâsım's art world and individual style. Under each title, we offered examples of the poet's poems. We added the functional dictionary section to the additional part of the text. We states the resources we used as footnotes and references. So, we hope that we will have been contributed to the literary world in order to understand the art world of Kâsım.

Keywords: Kâsım, Contextual directory, Concordance, Functional dictionary, meaning, wording.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
EKLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
ÖNSÖZ	xvi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KÂSİM HAYATI, SANATI VE ESERİ

1.1. Kâsim Hayatı, Sanatı ve Eseri	4
--	---

2. BÖLÜM

KELİMELEİN ANLAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Şairin Kullandığı Hal Tasvirleri.....	7
2.1.1. Sevinç.....	7
2.1.2. Üzüntü / Keder	8
2.1.3. Korku.....	10
2.1.3.1. Yer ve Göğün Korkusu.....	10
2.1.3.2. Korkusuz Kişi.....	11
2.1.4. Kızgınlık / Öfke.....	11
2.1.4.1. Sevgilinin Öfkesi	11

2.1.5. Duâ	12
2.1.5.1. Memduha Duâ	12
2.1.5.2. Sevgiliye Duâ	13
2.1.6. Şaşkınlık.....	13
2.1.6.1. Aşğın Şaşkınlığı	13
2.1.6.2. Ahalinin Şaşkınlığı	14
2.1.7. Utanma	14
2.1.7.1. Sevgili Karşısında Varlıkların Utanması.....	15
2.1.8. Hayal Kırıklıkları	16
2.1.9. Sitem	16
2.1.10. Özlem	17
2.1.11. Yakınma	18
2.1.12. Çaresizlik.....	18
2.1.13. Beklentiler	19
2.1.13.1. Aşğın Beklentisi	19
2.1.13.2. Ay ve Güneşin Beklentisi	20
2.1.14. Şikayet.....	20
2.1.14.1. Felekten ve Dünyadan Şikayet	21
2.1.14.2. Rakipten Şikayet.....	21
2.1.14.3. Sevgiliden Şikayet	22
2.1.14.4. Kendinden Şikayet.....	23
2.1.15. Tereddütler	24
2.2. Eylem ve Durum Tasviri İfade Eden Kelimeler	25
2.2.1. Ağlamak	25

2.2.2. Konuşmak	26
2.2.3. Düşünmek	27
2.2.4. Sarhoşluk (Mest)	28
2.2.5. Dinlemek	29
2.2.6. İçmek	29
2.2.7. Görmek	30
2.2.8. Yazı Yazmak	31
2.2.9. Hastalık	32
2.2.10. Ölüm	32
2.2.11. Uyku	33

3. BÖLÜM

DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

3.1. Ses ve Anlam İlişkisi	34
3.2. Ünlemler	35
3.3. Edatlar	36
3.4. Sözcükler	38
3.4.1. Zıtlık (Tezat)	38
3.4.2. İkilemeler	41
3.4.3. Eş Anlamlı Kelimeler	43
3.4.4. Birleşik Fiiller	44
3.5. Tamlamalar	49
3.6. Kalıp İfadeler	53

3.7. Deyimler ve Atasözleri	55
-----------------------------------	----

4. BÖLÜM

ŞEKİL İNCELEMESİ

4.1. Nazım Şekilleri	58
4.1.1. Kaside.....	58
4.1.2. Müstezad	60
4.1.3. Gazel	60
4.2. Vezin İstatistiği	62
4.3. Edebi Sanatlar	64

5. BÖLÜM

TARİHİ KİŞİLER, AŞK HİKAYESİ KAHRAMANLARI, MİTOLOJİK ŞAHSİYETLER VE VARLIKLAR

5.1. Acem Kaynaklı Şahıslar ve Mekanlar	67
5.2. Kitaplarda Doğrudan veya Dolaylı Olarak Adı Geçen Şahıslar, Varlıklar, Mekanlar	68
5.3. Aşk Hikayesi Kahramanları	71
5.4. Diğer Şahsiyetler.....	71

6. BÖLÜM

ORTAK MANZUMELER

6.1. Ahmet Paşa ile Ortak Manzumeler	72
--	----

7. BÖLÜM

ŞAİRİN FARKLI KULLANIMLARI

7.1. Şairin Farklı Kullanımları	75
---------------------------------------	----

8. BÖLÜM

ŞAİRİN NAZİRE MECMULARINDA BULUNAN ŞİİRLERİ ve ŞİİRLERİNE YAZILAN NAZİRELER

8.1. Pervane Bey Mecmuası.....	78
--------------------------------	----

8.1.1. Pervane Bey Mecmuası'nda Kâsım'a Yazılan Nazireler.....	79
--	----

8.1.2. Pervane Bey Mecmuası'nda Kâsım'ın Yazdığı Nazireler	80
--	----

8.2. Mecma'u'n-Nezâir, Edirneli Nazmî	89
---	----

8.2.1. Mecma'u'n-Nezâ'ir'de Kâsım'a Yazılan Nazireler.....	89
--	----

8.2.2. Mecma'u'n-Nezâ'ir'de Kâsım'ın Yazdığı Nazireler	92
--	----

SONUÇ	96
-------------	----

KAYNAKÇA.....	98
---------------	----

EKLER.....	101
------------	-----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Deyim ve atasözü sayıları ve geçtiği yerler	56
Tablo 1.2. Gazellerde kullanılan harf tablosu	61
Tablo 1.3. Divan’da kullanılan vezinler, kullanım sayısı, eserdeki oranı ve geçtiği yerler	62
Tablo 1.4. Ahmet Paşa ve Kâsım ortak manzumeler	72
Tablo 1.5. Çağdaşı Ahmet Paşa ile kullandığı ortak redifler	73

EKLER LİSTESİ

EK 1: SÖZLÜK KULLANMA KILAVUZU 101

EK 2: KÂSİM DİVANI SÖZLÜK..... 103

KISALTMALAR

A	: Ahmet Paşa
a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
as.	: aleyhisselam
c	: cilt
b	: beyit
g	: gazel
k	: kaside
K	: Kâsım
m	: mısra
M	: müstezad
Meb	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
TEBDİZ	: Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vb	: ve benzeri
yay.	: yayın/ yayınları
II	: mecaz anlam, yan anlam

ÖNSÖZ

Klasik Türk Edebiyatının kökeni çok eskilere dayanmaktadır. İslamiyet öncesi gelenekten başlayarak klasik şiirin döneminin başladığı 13. yüzyıla dek uzanan bu süreç, Klasik Türk Edebiyatının birçok farklı kaynaktan beslenmesi ve zenginleşmesi sonucunu doğurmuştur. Klasik Türk Edebiyatının zengin muhtevasının anlaşılabilmesi beslendiği kültür ve kaynakların bilinmesi ve şairlerin şiir dünyasının anlaşılmasından geçmektedir. Bu bağlamda birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Günümüz insanı bilgiye daha çok elektronik kaynaklar üzerinden ulaştığı için elektronik ortamda da temel kaynaklara ulaşabilme isteği hasıl olmuştur. Üzerinde çalıştığımız TEBDİZ çalışması 2015 yılından bu yana edebiyat geleneğimizi anlamaya çalışan, bu konuda araştırma yapanlara kolaylık sağlayacak nitelikte bir elektronik sözlük hazırlamaktadır. TEBDİZ sistemi araştırmacıların öğrenmek istediği kelime hakkında ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Sisteme şimdiye kadar yirmi bine yakın veri girişi yapıldığı bilinmekte ve bu sürecin 2023'e kadar devam etmesi öngörülmektedir. Öğrenmek istediğimiz kelimeyi sistemin arama bölümüne yazdığımızda o ana kadar sisteme girilmiş tüm eserler taranarak kelimenin tüm eserlerde geçtiği bağlam ve anlamı ayrıntılı olarak araştırmacılara sunulmaktadır.

Klasik Türk Edebiyatı'nda bilinen şairler üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak edebiyatımızda üzerinde çalışma yapılmamış ismi çok fazla bilinmeyen şairler olduğu da aşıkardır. Şiir geleneğimize katkı sağlayan her şair, edebiyatımız için büyük önem teşkil etmektedir. Üzerinde çalıştığımız divan, 15. yüzyılda yaşayan Kâsım adlı bir şaire aittir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Yapılan araştırmalar ve divandaki bazı şiirler neticesinde şairin 15. yüzyılda yaşadığı tespit edilmiştir. Çalışma, Uğur Gürsu tarafında hazırlanan çalışma esas alınarak hazırlanmıştır. Kâsım, döneminde çok bilinen bir şair olmadığından şair hakkında bilgiler kısıtlıdır. Eser üzerine Uğur Gürsu, 2014'te Kâsım Divanı'nı ve Tahsin Gölgedar, 1979 yılında bitirme tezi olarak transkripsiyonlu metin hazırlamıştır.

Çalışmamızda kaynak aldığımız Kâsım Divanı hakkında yapılan çalışmaları bir ileri seviyeye götürerek Kâsım'ın sözvarlığının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmamız Osmanlı şiiri çalışmaları içinde büyük yeri olan tahlil çalışmalarının sözlük biçiminde sunumu olarak da görülebilir. Ayrıca Kâsım'ın sanatına bütüncül bakışa kapı aralayarak şahıs ve eserleri hakkında bundan sonra yapılacak çalışmaların, kaleme alınacak eserlerin ön ayağını oluşturması düşünülmüştür.

Kısa bir tahlil çalışması olarak da addedilebilecek olan çalışmamızın ilk bölümünde Divan'da geçen kelimeler anlam açısından irdelenerek şairin ruh hali, psikolojik tasvirleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dil ve üslup özellikleri bölümünde kullanılan kelimelerin anlama olan katkısı bölümler halinde incelenmiştir. Şekil incelemesinde eserde kullanılan nazım şekilleri, edebi sanatlar ayrıntıları ile belirtilmiştir. Son bölümde ise eserde geçen tarihi, mitolojik ve dini şahsiyetler ele alınmıştır. Eserin ekinde ise TEBDİZ sistemine girilen tüm kelimeler sözlük halinde çalışmaya eklenmiştir. Çalışmamızda bağlama uygun beyit örnekleri verilirken beyitin nazım şekli beyitin altında kısaltma olarak verildi. Beyitin kaç nolu gazel ya da kaside de geçtiği ve mısra sırası da eklenerek gösterildi. Örnek: (G 3/8). Eser ile ilgili veri yoksunluğu nedeniyle elimizdeki iki kaynağı temel alarak çalışmamızı hazırladık. Bu durum kıyaslama olanağımızı güçleştirmiş, metinde okunamayan bazı bölümler anlamlandırma sürecinde beyitlerde anlam eksikliğine neden olmuştur. Bu durum çalışmayı hazırlama sürecinde bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmıştır.

Tez çalışma sürecinde tez konusunun belirlenmesi, karşılaştığım problemlerin çözümü noktasında sağduyusu ve hoşgörüsü ile desteğini gördüğüm kıymetli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet KARTAL'a, TEBDİZ projesinin yürütücüsü Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK'a, çalışmamda kaynak aldığım eserin sahibi Doç. Dr. Uğur GÜRSU'ya, tezin şekil özelliklerinin düzenlenmesinde yardımını gördüğüm Bedirhan ALTUNTAŞ'a ve eğitim hayatım süresince benden maddi, manevi desteklerini esirgemeyen güzel aileme çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

BAĞLAMLI DİZİN (CONCORDANCE) VE İŞLEVSEL SÖZLÜK

Klasik Türk Edebiyatı, Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde nazari ve estetik esaslarını İslami kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönde kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir. (Akün, 2014 : 15).

Günümüze değin klasik edebiyatı anlamlandırmak için birçok çalışma yapılmıştır. Sözlük, tez, tahlil çalışmaları bunlara örnek gösterilebilir. Tezimizin konusu olan bağlamsal dizin ve işlevsel sözlük çalışmaları ilk olarak batıda görülmektedir. Özellikle kutsal metinlerin daha iyi anlaşılmasını ve ayrıntılı biçimde incelenmesi ile başlayan dizin (concordance) çalışmaları daha sonra edebi metinler üzerinde yapılan incelemelerle genele yayılmıştır. Alexander Cruden'in 1846 yılında Londra'da ve John Eadie'nin 1857 yılında Boston'da yayımladıkları concordance'lar İncil'i daha iyi anlayabilmeyi amaçlamıştır. F. P Dutripon tarafından hazırlanan ve 1861 yılında yayımlanan *Bibliorum Sacrorum Concordantiae*, İncil'in Latince çevirisinin bir bağlamli dizinidir. 1890 yılında James Strong tarafından yayımlanan *Strong's Exhaustive Concordance of the Bible* ya da yaygın bilinen adıyla *Strong's Concordance* ise, Kral James İncili'nin bağlamli dizinidir. Teknik imkânların günümüzdeki kadar gelişmediği bir dönemde hazırlanan bu dizine, Strong ve beraberindeki yüz civarında insan emek sarf etmiştir. Günümüzde bu dizin, internet ortamında da yer almaktadır. Yine 19. yüzyılda Sheakespeare'in eserleri üzerine de benzer çalışmalar yapılmıştır. 1987 yılında meşhur İran şairi Hafız'ın Divanı üzerine de çalışma uygulanır. (<https://ozeroca.wordpress.com>)

Türkiye'de bu konuda yapılan ilk çalışma Furkan Öztürk tarafından hazırlanan doktora tezidir (2007). Öztürk, bu çalışmasında Bâkî Divanı'nın bağlamli dizinini hazırlamış ve sözcüklerin kullanım sıklıklarını belirtmiştir. Böylece Bâkî Divanı'nın

söz varlığı ortaya konmuş, sözcüklere bağlamlarından hareketle anlamlar verilmiştir. Özer Şenödeyici aynı yöntemi kullanarak Nâilî Divanı'nın bağlamlı dizinini ve işlevsel sözlüğünü hazırlamıştır (2011). Çalışmanın giriş kısmında Şenödeyici, bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük yardımıyla şairin üslûbu hakkında hangi verilerin elde edilebileceğine dair stilistik bir çalışma ortaya koymuştur. Günümüzde birçok araştırmacı, eş zamanlı olarak birçok eserin dijital ortamda bağlamlı dizinini ve işlevsel sözlüğünü çıkarmak amacıyla TEBDİZ (Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü) projesi çerçevesinde çaba göstermektedir. (Şenödeyici, 2011: 1)

Naili ve Baki Divanları Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak danışmanlığında klasik usüllerle doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Günümüzde ise TEBDİZ çalışmaları bir bilgisayar sistemi ile yürütülmektedir. Sistemde belirtildiği üzere çalışmanın amacı; Tebdiz çalışması, ilk aşamada 13-19. yüzyıl Türk Dili ve Edebiyatı metinlerinin bağlamlı dizinini hazırlamayı esas almakla birlikte zamanla her tür Türkçe edebî metni de kapsamına dahil etti. Amaç, metinlerde yer alan kelime, tamlama, deyim, atasözü veya ibarelerin bağlamına uygun anlamını tespit etmek ve dizinlerini oluşturmaktır. Bu doğrultuda, kelime ve ibarelerin kullanıldıkları metindeki ve bağlamdaki anlamları tespit edilmeye çalışıldı. Tebdiz, yalnızca proje katılımcılarının veri girişi ve hakem kontrolü ile sürdürülen; ancak, aynı zamanda da elektronik bir ansiklopedi, sözlük, kütüphane veya arşiv olmayı amaçlayan bir çalışma haline gelmiştir. (<http://tebdiz.com>)

Anlamlandırma çalışmasına başlamadan önce eser “gentium plus” fontuna dönüştürülmekte daha sonra sisteme yüklenmektedir. Sistem üzerinde eserde geçen tüm kelimeler ayrıştırılmakta ve tek tek anlamlandırılmaktadır. Anlamlandırma sürecinde, metinde yer alan bir şiir öncelikle vezini, nazım türü ve şekli ile sisteme yüklenme daha sonra ekranda ayrıştırılan kelimelerin anlamlandırma işlemi yapılmaktadır. Anlamlandırma sürecinde sisteme daha önce yüklenen kelime ve kelime grupları ile eşleşen anlamlar görünmekte ve uygun olması durumunda eşleştirme yapılabilmektedir. Süreç sonunda eserde geçen kelimelerin ayrıntılı olarak kullanılma sıklığı ve sayısı ile ilgili istatistiki rapor sunulmaktadır. Anlaşılacağı üzere metini yazan şairin anlam dünyasını anlamak adına TEBDİZ çalışması

araştırmacılara ayrıntılı veriler sunmaktadır. Sisteme şu ana kadar yirmi milyona yakın veri girişi yapıldığı bilinmektedir. (Gök, 2017: 2)

Kâsım Divanı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü hazırlanırken, Doç. Dr. Uğur Gürsu 'nun 2014 yılında yayımladığı Kâsım Divanı'ndan yararlanılmıştır. Divan metni TEBDİZ sisteminin gerektirdiğı şekilde öncelikle, Uğur Gürsu tarafından transkribe edilmiş metin “gentium plus” fontuna dönüştürülmüş ve sisteme yüklenmiştir. Metin içerisindeki şiirlerin nazım şekilleri belirlenmiş ve yükleme esnasında ifade edilmiştir. Anlamlandırma sürecinde bağlama en uygun anlamlar belirlenmeye çalışılmış, ancak yine de hata olabileceğı ihtimalini belirtmek gerekir. Şairin kullandığı bağlamsal yeni anlamlar var ise anlamlandırma sürecinde sisteme uygun şekilde ifade edilmiştir. Uğur Gürsu'nun hazırladığı çalışmada dizin bölümü mevcuttur. Ancak tebdiz sistemi araştırmacıların elektronik ortamda divana ulaşmalarını sağlaması adına daha kolay ve ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Kâsım Divanı ile ilgili yapılan bu çalışmanın Klasik Edebiyat alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

1. BÖLÜM

KÂSİM HAYATI, SANATI VE ESERİ

1.1. Kâsım Hayatı, Sanatı ve Eseri

15. yüzyılda yaşayan Kasım hakkında kaynaklarda kesin bilgi bulunmamaktadır. Bugün için bilinen tek eseri olan Divan'ın bir nüshası mevcuttur. Döneminde ve sonrasında yazılan tezkirelerde de Kâsım'ın adı geçmekle beraber üzerinde çalıştığımız Kâsım olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda geçen bazı ifadeler Kâsım hakkında bize ipuçları vermektedir. Divan'da geçen

“Hatt” redifli kasidesinde:

“Ya'nî **Murād Han**-ı cihāndur kim ol kıılır

Her nāmelerde nāmıla iftiḥār ḥattı” (K2/48)

şeklinde geçen beytinden ve o yüzyıldaki dil özelliklerine bağlı üslubundan şairin II. Murad devrinde yani 15. yüzyıl içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. (Gölgedar, 1979: 2).

Kâsım'ın şiirlerinde, onun herhangi bir mevki sahibine intisap ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bir tarikata ya da cemaate bağlanmasıyla ilgili bir ipucuna da rastlanmamaktadır. Türk ya da yabancı şairlerden birini üstat kabul etmesi veya kendisini onunla kıyaslaması gibi bir durum da söz konusu değildir. Bütün bunlar Kâsım'ın sosyal ve psikolojik altyapısını ve sanatının beslendiği kaynakları anlamamızı oldukça zorlaştırmaktadır. (Gürsu, 2014: 2). Aşık Çelebi Meşairü's-Şuara ve Mehmet Süreyya Sicill-i Osmani adlı eserinde, Kâsım mahlasını kullanan Germiyanlı Molla İzari'den bahsetmektedirler. Ancak Molla İzari'nin burada ele alınan Kâsım ile ilgisi bulunmamaktadır. (Gölgedar, 1979: 2) Mecma'u'n-Nezâ'ir adlı şiir mecmuasında da Molla İzari'nin şiirleri bulunmakta ancak Kâsım'dan ayrı bir şair olarak yer almaktadır.

Kâsım'ın şiirlerine; müstensihler ve istinsah tarihi bilinmeyen, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmalar Bölümü'nde TY. 789 / 4

kayıt numarası ile kaydedilmiş Divan'ında, Eğridirli Hacı Kemal'in 1512'de yazdığı Câmiü'n-Nezâir adlı nazire mecmuasında rastlamaktayız. Divan'ındaki şiirler, baştaki dört kaside dışında, tamamen gazellerden oluşmaktadır. Câmiü'n-Nezâir'de de Kâsım'ın 15 gazeli bulunmaktadır ki bunların 6'sı Divan'da yer almamaktadır. Bunlara dayanarak Kâsım için “gazel şairi” denilebilirse de özellikle müellif nüshasının elimizde bulunmaması ve dolayısıyla başka nazım şekilleriyle de şiirler yazmış olabileceği imkan dahilindedir. Kâsım'ın en az 15 gazelinin nazire olduğu bilinmektedir. Ancak Câmiü'n-Nezâir'de bu gazellerin hangi şairin ya da şairlerin şiirlerine nazire olarak yazıldığı belirtilmemektedir. Bu gazeller rediflerine göre şunlardır: “geçer”, “yatur”, “şalınur”, “yaşdanur”, “dökilür”, “baña”, “niķâb”, “âb”, “dürüst”, “iy dost”, “çeker”, “döker”, “gider”, “dilârâ”, “ister”. (Gürsu, 2014: 4). Tez sürecinde esas aldığımız Uğur Gürsu'nun hazırladığı çalışmanın dışında yaptığımız araştırmalar sonucu 16. yüzyılda yazılan Pervane Bey ve Edirneli Nazmî tarafından yazılan Mecmaü'n-nezair adlı şiir mecmualarda Kâsım'ın bazı şiirlerine rastlamaktayız. Tezkirelerde 16. yüzyıl ve daha önceki devirlerde yaşamış bu mahlasta bir şair görünmemektedir. Ancak Nail Tuman, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 789 / 4 numarada kayıtlı Divan'ın sahibi, tezkirelerde hakkında bilgi bulunmayan , “Divan'ının tedkikinden Sultan Murad-ı Sâni devri şairlerinden olduğu anlaşılıyor.” dediği bir Kâsım'dan bahsetmektedir ki, Mecmaü'n-nezair'de çok sayıda şiiri bulunan Kâsım'ın da bu olması mümkündür. Zirâ Kâsım'ın bir şiirine söz konusu devir şairlerinden Necâtî'nin de bir naziresi vardır. (Köksal, 2001: 223). 15 ve 16. yüzyılda birçok şairin Kâsım'a nazire yazdığı da mecmualarda göze çarpmaktadır. Pervane Bey mecmuasında Mübînî, Kemalpaşazâde ve İlmî; Mecmaü'n-nezair'de Hasbî, Hayretî, Necatî, Safayî ve Nazmî Kâsım'ın şiirlerine nazireler yazmışlardır. İnceleme kısmında, mecmualarda geçen şiirlerini ifade edeceğiz.

Kâsım'ın şiirlerinde onun mutasavvıf bir şair olmadığı anlaşılmaktadır. Gazelleri maddi aşk, ıstırap, tabiat sevgisi ve vuslat konuludur. Kullandığı kelime ve terkipler halk dilini yansıtmaktadır. Hatta halk kültüründen uzak olmadığı da görülmektedir. Klasik şiir geleneğine bağlı kalmış ve mazmunları az da olsa kullanmıştır. Zahid, rakip, saki kavramlarını klasik manada kullanmayı ihmal etmemiştir. Ayrıca İran Mitolojisi ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssalara vakıf olduğu da

şiiirlerinden anlaşılmaktadır. Yine şiiirlerinden yola çıkarak az da olsa Arapça, Farsça bildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Divan'ında yer alan Arapça bir beyit (G 40) bu fikri destekler niteliktedir. Arapça olan bu beyti alıntılanmış olsa bile kafiye ve vezne uygun şekilde gazele yerleştirmiş olması onun Arapça bilgisini ispatlar niteliktedir. (Gölgedar, 1979: 2, Gürsu, 2014: 1) İnsanın zamanını boşa geçirmemesi ve hayattan zevk alması gerektiğini vurgulayan Kâsım'ın bu bilgiler ışığında “rind” bir şair olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Tüm bilgiler ışığında Kâsım'ın devrinde çok tanınmayan bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple şair hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Şiir mecmualarında kendisine nazire yazan şairlerin 15 ve 16. yüzyıllarda yaşamış olması da 15. yüzyılda yaşadığı görüşünü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Divan'ındaki bazı beyitler şair hakkındaki görüşlerimiz desteklemektedir. Şairin eserini daha ayrıntılı irdeleyerek çok tanınmayan bu şairi daha iyi tanıyabilmeyi amaçlamaktayız.

2. BÖLÜM

KELİMELERİN ANLAM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüm şairin kullandığı hal tasvirleri, eylem ve durum tasviri ifade eden kelimeler başlıklarından oluşmaktadır.

2.1. Şairin Kullandığı Hal Tasvirleri

Tasvir en genel manasıyla bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatmadır. Bir eserin ortaya çıkmasında şairin ruh hali, kelimeleri kullanma şekli önemli yer tutmaktadır. Klasik şairlerinin eserlerini anlayabilmek için onların eserlerinde kullandığı kelime hazinesine vakıf olmak gerekmektedir. Klasik şairlerin özellikle ruh halinin bilinmesi onların dünyasının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu anlamda ele aldığımız Kâsım Divan'ında şairin kullandığı hal tasvirlerini ve tasvirleri hangi bağlamda kullandığını aşağıda maddeler halinde sıralamaktayız:

2.1.1. Sevinç

Sevinç; “beklenen veya hoş giden bir şeyin olması sonucunda duyulan iç ferahlığı, hoşnutluk, memnûniyet, içte duyulan hoşnutluğun dışa vuran belirtisi, sevinme hâli, neşe, coşku” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır. Klasik şairlerinin en büyük arzusu ve isteği sevgiliye kavuşmaktır. Kâsım da Divan'ında bunu birçok kez dile getirmiştir.

Kâsım'ın, aşağıdaki iki beyitte de “canan” ve “şem-i şebistan” ifadeleri ile sevgiliyi kastederek onun gelişi ile duyduğu mutluluğu ve dertlerine derman bulacağına vurgu yapmıştır. Ayrıca dertli gönlün onun gelmesi ile nurlara gark olacağını ve şükretmesi gerektiğini de ifade etmiştir:

Ey dil bu gece **müjde** ki cānān gelecekdür

Zahmuña şifā derdüñe dermān gelecekdür

G21 / 1.m

ılmağa göñil külbe-i azānı münevver

Şükr it bu gece şem ‘-i şebistān gelecekdür

G21/10.m

Aşağıdaki beyitlerde ise şair, yaşama sevincini ortaya koymaktadır. Nitekim her an hayatın tadını çıkarıp mutlu olmanın gerekliliğini vurgulayan Kâsım, böylelikle gamın, kederin dağılacağını söylemektedir:

Gül mevsimidür elde mey-i cām-ı Cem gerek

Her lahza ‘**ayş** idüp kişi ferhunde dem gerek

G32/2 .m

Zevk-i ‘**ayş** u nüşla oldu müzeyyen her taraf

Kim göñillerde şafā artup küdüret oldu kem

G40/3.m

2.1.2. Üzüntü / Keder

Üzüntü; “Acıklı, hoşā gitmeyen veya olması istenmeyen bir şeyin insanda bıraktığı can sıkıcı duygu, rûhî tedirginlik, teessür.” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

Klasik şiirde görülen sevgilinin aşığı hem ilgi göstermeme hem de yüz vermeme kullanımı Kâsım’da da yer almaktadır. Hatta aşığı yüz vermeyen sevgili bir de rakibe ilgi göstermektedir. Bu durum ise, aşığın sevgilinin merhametsizliğini sürekli dile getirmesine ve dolayısıyla aşığın üzülmesine neden olmaktadır.

Sevgili, ağyar yani rakiplere yaklařtıķça aşığa hüzün ve gam düşmektedir.

Gelür peşüme **đuřřa vü ğamlar** düşer dile

Sen vardıđuñca meclis-i ađyārdan yaña

G2/3.m

Kâsım, aşığın hasta canına sevgilinin ettiği eziyetler ile aşığın gönlünün ağladığını ve hüzne gark olduğunu söylemektedir:

Kıldı **cefā**laruñ řanemā ğasta cānumı

Etdi řehā bu göñlümi zār u nizār **cevr**

G8/4.b

Rakibin, aşığa mani oluşu, dikenin cansız bülbüle gül için eziyet etmesi şeklinde tasvir edilmiştir:

Oldı yüzüñi görmege māñi‘ baña rakıb

Bı-cān bülbüle gül içün etdi ğār **cevr**

G8/8.m

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin merhametsizliğine vurgu yapılmıştır. şair, “adına merhametsiz dersem, şaşılır mı” diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir:

Cevr ü cefā belā demeyip çekdüğümçe yār

Bir kez **teraĥĥüm** eylemeyüp gör neler kıılır

G22/2.b

Çünki ben üftādeñe bir kez **teraĥĥüm kıılmaduñ**

Aduña ger dilber-i nā-mihribān dersem n’ola

G59/11.m

Sevgilinin zulmünü gören şair onu terk etmek ister. Hatta bu fikrini, göz göre göre ölmenin imkansız olduğu anlamındaki atasözü ile destekler:

Cevrũñi görüp seni **Qāsım** kaçan terk eylesesün

Kim meşeldür göz göre cân vermek olur müstehl

G39/13.m

Ayrıca Kâsım, hüznün ile kalbini temizleme gayretindedir:

Ġam pūtasında qalbũñi **Qāsım** sen eyle pāk

Şāyed ki gevherũñ ala virip bahaya nāz

G25/17.m

Sevgilinin ilgisizliğı karşısında hüznünü ifade eden Kâsım, sevgilinin aşğın bu alemdeki varlığını önemsemediğine şöyle vurgu yapmıştır:

Ey ‘aceb ben bende n’etdüm kim nigārum söylemez

Ġam-güsārum mū’nisüm ‘ālemde varum söylemez

G26/2.m

2.1.3. Korku

Korku; “Bir tehlike veya tehlike ihtimāl karşısında duyulan ürkütücü duygu, Kaygı, üzüntü, endişe” (<http://lugatim.com>) şeklinde tanımlanmaktadır.

2.1.3.1. Yer ve Göğün Korkusu

Kâsım, sevgilinin hasretiyle ah etse, yer ve göğün korku ile titreyeceğini şöyle dile getirmiştir:

Hasretũñden serverā ah eylese **Qāsım** senũñ

Havfla ditrer zemīn ü āsumānlar depreşür

G9/14.m

2.1.3.2. Korkusuz Kişi

Şaire göre sevgilinin boyuna/endamına meyleden kişi düşmandan korkmaz. Çünkü “Doğruya korku yoktur.”

Ḳaddūn heves iden n’ola **ḳorḳ**mazsa ‘adūdan

‘Ālemde meşeldür bu ki yok toğruya **ḳorḥu**

G49/9.m

2.1.4. Kızgınlık / Öfke

Kızgınlık, öfke kelimeleri şöyle tanımlanır: “Haksızlık, incinme, karşı koyma vb. duyguların doğurduğu, insanı saldırganlığa götürebilen şiddetli duygu, hiddet, kızgınlık, gazap.” (<http://lugatim.com>)

2.1.4.1. Sevgilinin Öfkesi

Sürekli gözyaşı döken aşık, sevgilinin yaya benzeyen kaşının hışmına sebep olur:

Şorduğıça eşkümi la’lın lebünden dem-be-dem

Hışm idüp ben bendeye kaşuñ kemāndur yā çeker

G23/12.m

Sevgilinin kan döken , yakıcı gözleri öfke ile aşığı öldürse buna şaşılmamalıdır:

Şehā öldürse **hışm**ıla ‘acebmi incitüp āḥir

Beni şol çeşm-i hūn-hāruñ yavuz gözden yavuz dilden

G47/9.m

2.1.5. Duâ

Duâ; “Güçsüzlük ve ihtiyâcını ortaya koyarak Allah’a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanır.

2.1.5.1. Memduha Duâ

Klasik şairler, özellikle kasidelerinde memduhları olan padişaha ya da devlet büyüklerine dua ederler, methiyeler düzerler. Kâsım da Divan’ında yer alan kasidelerinde devrin padişahı Murad Han’a dualar etmiştir:

Dillerde zıkr ola ne kadar kim **şenâ vü medh**

Eller içinde bula neçe ki iştiḥâr ḥatt

K2/79.m

Bünyād-ı ‘ömr ü devletine **ermesün ḥalel**

Olsun hemişe nāmıla pāydār ḥatt

K2/81.m

Olsun hemişe gicelerün Qadrıla Berāt

Eyyām-ı devletün kamu **nev-rüz ‘iyd ola**

K3/23.m

Gül şevkine neçe ki muğanniyle ayağun

Bir şubḥ ide feryād

‘Ömrünî mezîd eylesün Allāhu Te‘ālā

Kim ḥayr du‘ādur

M/8.b

2.1.5.2. Sevgiliye Duâ

Kâsım sevgilinin adını anmanın, onu övmenin dua hükmünde olduğunu söyler:

Dilde tekrâr eyleyüp anuñ şenâ vü medhîni

Bu sözile sen dağı hıatm eylegil Kâsım **du‘â**

G1/14.m

Sevgilinin varlığına karşı duyulan şükür dile getirilmiştir:

Hamd eyle elif gibi turup kıddine karşı

Derviş kim ol serv-i hırāmān gelecekdür

G21/13.m

2.1.6. Şaşkınlık

Şaşkınlık; “şaşkın olma durumu, şaşkınca davranış” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

2.1.6.1. Aşğın Şaşkınlığı

Kâsım şaşkınlık ifadelerine de yer vermiştir. “N’ola”, “acep mi”, “tan mı” gibi sorularla, sevgili karşısında sergilenen davranışlara şaşılmaması gerektiğini vurgulamaktadır:

Fitne vü aşübile her kûşe talsa **tañmı** kim

Sihr ü efsün eyleyüp o gözleri cādū gelür

G11/5. b

Sevgilinin yüzünü gören şairin özüne vakıf olmamasına şaşılmamalıdır:

Bulmasa Kāsım özin n'ola yüzüñi göricek

Zerredür çün kendüye şems-i cihān-āra çeker

G23/13.m

Şair, sevgilinin dudağının tatlı suyunu içenin dünya içinde ölümsüzlük bulacağını söylersem ne olur, şaşılır mı şeklinde ifade ederek sevgilinin kıymetini ifade etmektedir:

Ol ki kim bir kaçre nūş etdi zülāl-i la'lüñi

Buldı dünyā içre 'ömr-i cāvidān dersem n'ola

G59 /10.m

2.1.6.2. Ahalinin Şaşkınlığı

Sevgili karşısında çaresiz olan aşğın halini ahali şakınlıkla izlemektedir. Nitekim aşğın sevgilinin saçı ile bağlanmış gönlü, çene çukuru zindanında yatmaktadır:

Göñlümi zülfüñile bağılu zenehdānda gören

Dir bu dıvāne dahı bendile zindānda yatur

G16/3.b

2.1.7. Utanma

Utanma; “Kusurlu duruma düşmekten veya kendini öyle görmekten ileri gelen bir eziklik duygusuna kapılmak, gülünç olduğu veya küçük düştüğü için üzüntü duymak, mahcup olma” (<http://lugatim.com>) şeklinde anlaşılmaktadır.

Utanma duygusu klasik şiirde genellikle hüsn-i ta'lil sanatına başvurarak anlatılmıştır. Hüsn-i ta'lil, bir şeyin meydana gelmesine hayali ve güzel bir sebep

göstermektedir. Aşığa göre; sevgili o denli güzeldir ki, herkes ona hayrandır. Güller onu gördüğü için kızarmakta, güneş onun için doğmaktadır.

2.1.7.1. Sevgili Karşısında Varlıkların Utanması

Şair, sevgiliye seslenmekte ve boyunu gösterek serviye utandırmasına şaşılmayacağını, hatta yüzünü arz ederse tüm gül bahçesini utandıracağını ifade etmiştir:

Gösterüp kıaddün cemende servi **utandır**sañ n'ola

'Arz idüp yüzüñi hacıl kılsañ gülistānı dürüst

G5/3.m

Ayın sevgili ile yüz yüze gelmeye yüzü yoktur. Çünkü sevgilinin sureti aydan daha parlaktır:

Ne yüzi var yüze yüz ola yüzüñile kamer

K'ol her ay nakş irüşüp çünkü ... yatur

G17/3.m

Sevgilinin saçlarının kıvrımları kokusunu rüzgardan alalı, kokularıyla meşhur Hata ülkesinin misk kokuları utanarak koku kulübesine gider. (Sefercioğlu, 2001: 7):

Çin-i zülfün koğusın bād-ı şabādan alalı

Utanup misk-i Hata külbe-i 'attāra gider

G18/4.m

Sevgilinin bağa girmesi ile güller utancından kırmızı olmuştur:

Meger ki hadd u lebin bāğa 'arz kıldı habīb

Kızardı güller **utanup** 'arak döker gonça

G56/10.m

2.1.8. Hayal Kırıklıkları

Hayal kırıklığı, “Umulduğu gibi çıkmayan bir şey karşısında duyulan üzüntü, düş kırıklığı, sükût-ı hayal” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

Aşık genellikle sevgilinin ona değer vermemesi, bir gün bile hatrını sormaması karşısında hayal kırıklığı yaşamaktadır:

Hālūme rahm eyleyüp bir gün demez kim necesün

Bilmezem n’etdüm kim ol luṭf ... yārüm söylemez

G26/5.b

Sevgilinin , aşığın hasta canı ile ilgilenmemesi, ona cevap vermemesi de aşığa hayal kırıklığı yaşatmaktadır:

Şordum nece ki hālını bu ḥasta cānumuñ

Vermez cevāb şol leb-i ḥamrāsı Aḥmedüñ

G28/4.b

2.1.9. Sitem

Sitem; “ Bir kimseye herhangi bir davranışından dolayı üzüldüğünü, kırıldığını, alındığını öfkelenmeden belirtme, dostça çıkışma” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

Şair sevgilinin zulm etmeme sözüne karşılık, bugün birçok bahane ile kendisine cefa ettiğini söyler:

Dün and içüp dahı **cevr etmeyem** deridi baña

Bugün **cefā**larla kıldı çok bahāneyi dost

G6/4.b

Sevgilinin ağıyarla birlikte olup dolaşması da aşık için bir sitem, üzüntü konusudur:

Ḳāsımā gerçi seni dilber edinmezse refīḳ

Dā'im ağıyārladur şanma ki tenhā şalınur

G14/6.b

Rakibin, aşık için sevgiliyi terk ettiğini söylemesi de bir sitem sebebi olarak görülmektedir:

Dirimiş sen yāri terk etdi benimçün ol raḳīb

Kārdur anuñ itine ḥalka bühtān eylemek

G34/8. b

2.1.10. Özlem

Özlem; “Yanında bulunulmayan, sâhip olunmayan bir şey veya kimseye karşı duyulan görme, kavuşma, elde etme arzusu, hasret, tahassür” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

Sevgiliden ayrı olan aşık, daima üzüntü içerisinde. Ancak bu durum bile sevgilinin ona gösterdiği bir lütuftur. Aşık sürekli sevgiliyi özlemekte ve vuslatı özlemle beklemektedir. Sevgiliden ayrı kaldığında gözyaşı dökmektedir:

Eger bu Ḳāsımı hecr ü firāḳuñ etse helāk

Sevāb u ecr senüñdür düşer günāh baña

G3/7. b

İçüm yanar hecrüñ ile gözlerüm pür-āb

Ṭañ mı hevā-yı ‘aşḳuñıla ger olam türāb

G68/1.b

2.1.11. Yakınma

Yakınma; “Şikâyet etmek, sızlanmak, sızlanarak anlatmak” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

Şair , sevgilinin gözlerinden yakınmakta çünkü sevgili uyuduğunda bile koruyucu olarak iki ejderha görevlendirmektedir. Böylelikle aşık sevgiliye ulaşamamaktadır:

Çeşm-i mestûn gör ne fettândur ki genc-i hüsnuñe

İki ejderhâyı hâfız kor kaçankim kılsa hâb

G4/9.b

Sevgili yüzünden her yerin fitne ile dolduğundan yakınmaktadır. Sevgili sihirli bakışları ile her yeri karıştırmaktadır:

Fitne vü âşûbile her kûşe talsa tañmı kim

Sihr ü efsûn eyleyüp o gözleri cādū gelür

G11/5. b

2.1.12. Çaresizlik

Çaresizlik; “Çâresiz olma durumu, bir çıkar yol bulamama, elinden bir şey gelmeme, âciz kalma, zavallılık, bîçârelik, başka çıkar yol olmadığı için öyle hareket etmeye mecbur olma, mecbûriyet, ıztırar, ihtiyaç ve yoksulluk içinde bulunma, zarûret” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

Sevgili aşığa itibar etmemesine karşın, aşık ısrarla çaresiz gönlü ile sevgilinin kapısına gitmektedir:

Yine ‘azm eyledi **bîçâre** gönîl yâre gider

Ya ‘ni ‘arz eylemege hâlini dil-dâra gider

G18/1.b

Şair sevgilinin yolunda canını vermekte ancak nazlanan sevgili bunu kabul etmemektedir. Bu durum karşısında şair kime dert yanacağını bilmemektedir:

Yolına cān virirem nāz idüp qabūl etmez

Kime kılayın elinden figān Muḥammedūñ

G30/5.b

2.1.13. Beklentiler

Beklenti kavramı sözlükte “Gerçekleşmesi beklenen, ümit edilen şey” (<http://lugatim.com>) olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.13.1. Aşığın Beklentisi

Sevgiliden sürekli beklenti içerisinde bulunan şair, onun bir kere de olsa nazar etmesi ve merhamet göstermesini özlemle beklemektedir. Nitekim sevgilinin saçının yanında yatan Kâsım onun dudağından derman ummaktadır:

Varup lebine derdine dermān sormağı

Zülfi yanında ḥasta yaturken **umar** ḥaṭṭ

K2/12.b

Hasta canının tedavisi için sevgilinin dudağından yardım beklemekte olan şair, hasta olan kişinin doktora varıp ilaç alacağını ifade ederek sevgiliden yardım beklentisini ifade etmektedir:

Tīmār **umarsa** n’ola lebüñden bu ḥasta cān

Bīmār olan ṭabībe varur çün ‘ilāc alır

G13/5.b

Şair yıllarca sevgilinin yollarını beklemiştir. Sevgili ise bir merhaba demek için bin naz etmektedir:

Ben yıllarla yollarını bekledüm velîk

Ol bir gün eylemege kıılır merhabāya nāz

G25/5.b

Aşık gözyaşları ile sevgilinin eşiğinden lütuf umdukça, sevgili kokusunu bile aşıktan saklamaktadır:

İşigüñe luţf **uma** vardukça eşküm sâ' ilî

Dâ'im ol miskîni mahrem eyleyüp der bağladuñ

G35/2.b

2.1.13.2. Ay ve Güneşin Beklentisi

Ay ve güneş, gece gündüz sevgilinin kapısına gelmekte ve ondan ihsan ummaktadır. Kâsım, bu fikrini “köle, şahtan ihsan umar” atasözü ile güçlendirmektedir:

Rûz şeb in 'âm **uma** gelür kapuña mihr ü mäh

Bu meşeldür n'ola kim ihsân umar şehden gedā

G1/2.b

2.1.14. Şikayet

Şikayet; “Durumundan memnun olmayıp yakınma veya başına gelen bir dertten sızlanma” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır.

2.1.14.1. Felekten ve Dünyadan Şikayet

Felek kavramı, klasik şiirde gök kelimesini karşılamaktadır. Kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler, dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara isnat etmişler, ruhi tezahürlerini böylelikle belirtmişlerdir. (Onay, 2016: 176).

Felek gece ve gündüz ona hayran olanlara, ilaç diyerek zehir vermektedir.

Bu çarḥ-ı pîre-zen dün ü gün şefkat itmeyüp

Tiryāk diyü zehr virür āşināsına

K4/10.b

Kâsım kendine seslenerek talihten, felekten şikayet etmemesini söyler. Çünkü bunun Allah'ın emri olduğunu anlamıştır:

Şikāyet eyleme Kâsım igende ṭālî'den

Batış başuña çü emr-i Hudâyımış bildük

G38/6.b

2.1.14.2. Rakipten Şikayet

Rakip, sevgiliyi elde etmek ve onu başkalarıyla paylaşmak istemeyen aşığın karşıtlarıdır. Klasik şiir ve nesrinde aşık ile sevgili arasına giren ve aşığın sevgiliye ulaşmasını engel olan her şeydir. (Zavotçu, 2013 : 599).

Sevgili yabancıların yanına gittikçe hüznün ve keder çekmek aşığa düşmektedir:

Gelür peşüme guşsa vü ğamlar düşer dile

Sen vardığıñca meclis-i ağıyārdan yaña

G2/2.b

Aşık sevgilinin köyünü/ mahallesini tavaf etmek istemekte ancak şeytan olarak nitelendirilen rakip buna izin vermemektedir:

Ka‘be-i kūyuñda kıomaz kim tavāf idem rakīb

Māni‘ olur baña ol şeytān murādumdan hemi

G60/6.b

2.1.14.3. Sevgiliden Şikayet

Sevgili kimseye baş eğmeyip, salına salına naz ile yürür. Dünyada ona gam yoktur. Aşık gam yemek için yaratılmıştır. Sevgili aşığa asla acımaz, onu kapısında süründürür. Yanısıra aşığa acımadığı gibi gayrılara iltifat eder. (Çavuşoğlu, 2017: 103).

Ağyar, sevgilinin yardımını görmektedir ancak aşığa hiçbir lütuf göstermediğinden aşık bu duruma anlam verememektedir:

‘İnāyetüñ naẓarın dā’imā görür ağıyār

Sebeb nedür ‘acabā etmemek nigāh baña

G3/4.b

Kâsım, sevgilinin yanında olmadığına yalnız olmadığını ağyarla salındığını söylemekte ve sevgiliden şikayet etmektedir:

Ḳāsımā gerçi seni dilber edinmezse refîḳ

Dā'im aġyārladur şanma ki tenhā şalınur

G14/6.b

Sevgili aġyarın meclisine gittikçe aşık pervane gibi ateşlerde yanmakta, çok üzülmektedir:

Beni pervāne-şıfat her gece yakmaġa ḥabîb

Şem'-i cem' olmaġıçün meclis-i aġyāra gider

G18/4.b

Aşık sevgilinin nazını çektikçe, sevgili adeta üste çıkmakta ve aşığa merhamet etmeden cefa etmektedir:

Cevr ü cefā belā demeyip çekdügümçe yār

Bir kez teraḥḥüm eylemeyüp gör neler kıılır

G22/2.b

2.1.14.4. Kendinden Şikayet

Aşıġın, sevgilinin servi gibi olan boyu karşısında gözyaşı sel olmaktadır. Aşık bu perişanlığını yine kendine şikayet etmektedir:

Ḳāmet-i servüñ göreli eşk-i çeşm oldı seyl

Dostum bu cūybārum maḥv ola işitse Nîl

G39/1.b

Aşık istemese de aşk sırrını, döktüğü gözyaşları ifşa etmektedir. Bu durum aşığın kendinden şikayet etmesine sebep olmaktadır:

Bu halka sırrımı ey dil şaķıngıl eyleme fâş

Gözüm yaşı kılur uş âşikâr sen dahımı

G61/3.b

2.1.15. Tereddütler

Tereddüt kavramı sözlükte, “karar verememe, kararsızlık” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmıştır. “Gûyâ” kelimesi “sanki, sözde” anlamlarına geldiğinden şairin tereddütünü, kararsızlığını ifade etmekte, olaylar karşısında emin olmadığına işaret etmektedir.

Şair padişaha yazdığı bu kaside de, padişahın emrinden çıkanların güya yüz üstü düşeceğini ifade etmiştir:

Her kim ki çeke emrinden anuñ hâş-sıfat baş

Düşe yüzi üstine yire haţğ gibi gûyâ

K1/11.b

Aşğın gönlü her zaman sevgilinin dudağına meyletmektedir. Aşık sanki bir papağanmışçasına sevgilinin şeker tadındaki dudağını istemektedir:

Her dem lebûñe hasta gönîl eyler ârzû

Gûyâ ki tûţğ nuql-ı şekerbârdan yaña

G2/3.b

Sevgili, yanaklarına anber kokulu saçları bağlamıştır. Aşğa göre sevgili, sanki gül yaprağı üzerine taze sünbül bağlamıştır:

Ruħlaruña dilberâ çün zülf-i ‘anber bağladuñ

Gûyâ berg-i gül üzre sünbül-i ter bağladuñ

G35/1.b

Camilere asılan kandil fitilleri gibi, sevgili de güya güzel kokulu yanaklarının üzerine saçlarını salmıştır:

Hâl-i müşkînüñ şalar üstine ‘anber zülfüñi

Güyâ aşmış gibi boynına Câmîler fetîl

G39/3.b

2.2. Eylem ve Durum Tasviri İfade Eden Kelimeler

Tasvir, en genel manasıyla bir şeyin dış görünüşünün anlatılması, suretinin ortaya konmasıdır. Herhangi bir eserin oluşma sürecindeki ana etkenlerin başında şairin içerisinde bulunmuş olduğu psikolojik hal ve durum önemli rol oynamaktadır. Klasik edebiyat, şairin kendi halet-i rûhiyesinde oluşmuş ve gelişmiş bir edebiyattır. (Çelik, 2016: 7).

2.2.1. Ağlamak

“Acı, keder, pişmanlık ve bâzan da sevinçten göz yaşı dökmek” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanan ağlama kavramı klasik şiirde aşığın çaresizlik içinde ağlaması, ağlamaktan gözyaşlarının sel olması şeklinde kullanılmaktadır.

Eşigüñe sâ’il-i **eşküm** revân etdüm şehâ

N’ola ol üftâdeye bir dem iderseñ feth-i bâb

G4/9.b

La’lîn lebûñ hayâli düşelden bu gönlüme

Yeryüzini **gözüm yaşı** hûn-ı ciger kıılır

G22/6.b

Sāfī olur **gözüm yaşı** görsem cemālūñi

Gūyā ki gün virir gibi ‘ayn içre āba luṭf

G27/3.b

Çeşmüm dökeli ‘arızuñuñ derdiyile **yaş**

Qaldı bu cihān baḥrıla tūfān arasında

G57/3.b

Bu ḥalka sırrımı ey dil şaķıñıl eyleme fāş

Gözüm yaşı kılur uş āşikār sen daḥımı

G61/3.b

2.2.2. Konuşmak

Kâsım, Divan’ında; sevgilinin gözlerini, rakibi, aḡyarı çeşitli sebeplerle konuşturun.

Cāzū gözūñe leblerūñi şorduḡıça **dir**

Maḥmūre añlaḡıl ḥaberūñ gül-şeker

G16/5.m

Dirimiş sen yāri terk etdi benimçün ol raķīb

Kārdur anuñ itine ḥalka būhtān eylemek

G34/15.m

Göñlümi zūlfūñile baḡlu zeneḥdānda gören

Dir bu dīvāne daḡı bendile zindānda yatur

G17/6.m

Ėoncayla serv k̄āmet şalınsa **dir** g ren

Toğrı budur ki yaraşur ol m nteh ya n z

G25/3.m

Her ki k yu nda raķ b-i bed-liķ y  g rse **dir**

Kelbile  olar  arem  apuda derb n olmasa

G54/11.m

2.2.3. D ş nmek

şair, sevgilinin zat n  idrak edemediğini vurgulamakta ve onun hayalinin, fikrinden  ıkmadığ n  s ylemektedir:

Fikrile şeh  z tu n  ‘aķl idemez idr k

Pes  azrete l y k nece med  eyleye inş 

K1/14.b

Ey nisbet iden s nb le z lf ni  ab b  

Terk eyle bu **fikri**

Kim ehl-i naşar a a didi ‘anber-i s r 

Ya misk-i  a  dur

M/3.b

Z lf  de der z eyleriken **fikr**ini bu dil

Yokdur dehen   y d na bir zerre mec li

G64/5.m

Yokdur dehen   **fikrin** idem zerrece ‘aķla

L kin ancak z lf   uzatur  aber ey dost

G69/3.m

2.2.4. Sarhoşluk (Mest)

“Alkollü bir içki veya keyif verici bir madde etkisiyle az veya çok kendini bilmez, kendine hâkim olamaz duruma gelmiş (kimse)”, “bir şeyden kendini kaptıracak derecede mutluluk duyan kimse, mest” (<http://lugatim.com>) şeklinde anlamlandırılan sarhoş kelimesi klasik şiirde aşıkların aşk meclisinde şarap içerek sarhoş olması, sevgilinin bakışları karşısında mest olması şeklinde kullanılmaktadır. Kâsım klasik şiirde kullanılan klasik mazmunlar ile sarhoşluğunu, mest oluşunu ifade etmiştir:

Qâsım lebûn şafâsına meclisde dem-be-dem

Mest oluban qadehde mey-i erguvân öper

G10/14.m

Çeşm-i hûn-rizûn qasûn mihrâb içredür gören

Mest olup kâfir harem içinde minber yaşıdanur

G12/12.m

Dutup tîr ü kemân elde anuñ ol çeşm-i hûn-rizi

Geçüp **sermest** mihrâba dil ü cânlar şikâr eyler

G15/4.m

Rûz-şeb varmı ya hûd la'lûn şarâb-ı pâkine

Vâlih olup cân u dil **ser-mest** ü hayrân olmaya

G50/6.m

Bezm-i 'aşkıñda gamuñ bir hum içürdi baña kim

Eyleyiser haşr-dek **ser-mest** ü hayrânuñ beñi

G62/8.m

2.2.5. Dinlemek

Sazendeler, aşk meclisinde müzik yapmakta ve aşık da onları dinlemektedir:

Sāḳiyā şun şarāb nūş edelüm

Muṭribā nağme eyle **gūş** edelüm

G45/2.m

2.2.6. İçmek

Aşık; mey, şarab, cam içmekte, içmek eylemi sarhoşluk verdiğiinden aşığa zevk vermektedir:

Şol cām-ı cān-fezādan **içür** baña neş'e mey

Bî-gāneyi koğıl kim anı āşinā diler

G24/3.m

Elüme şun berü sāḳi şarāb-ı nāb **içelüm**

Cihān kapusına bulmağa feth-i bāb **içelüm**

G41/1.b

Şol kimse ki bir dilber-i ra'nâyıla her dem

Nūş eylemeye cām

Eydürse eger n'ola anuñ 'ārif ü dānā

'Ömrine hebādur

M/4.b

Ol ki kim bir kaçre **nūş etdi** zülāl-i la'lüñi

Buldı dünyā içre 'ömr-i cāvidāndersem n'ola

G59/9.m

2.2.7. Görmek

Aşık sevgilinin yüzünü görmenin yollarını aramakta, onun yüzünü görenlerin hayran olduğunu iddia etmektedir:

Pervâne kimi yanmağa bıçāre dil senüñ

Görüp yüzüñ çerāğını varup divān öper

G10/9.m

Zülfüñi ḥaddüñ üzre **gören** der senüñ şehā

Şebrev niteki eline gelmiş sirāc alır

G13.m

Bulmasa Kāsım özin n'ola yüzüñi **göricek**

Zerredür çün kendüye şems-i cihān-āra çeker

G23.m

Ey yüzüñdür **görene** maṭla‘-ı envār-ı ḥüsn

Vey lebüñdür şorana kāşif-i esrār-ı ḥüsn

G46/1.m

Seyr iderken kâmetin görüp ‘acebmi bâğda

Baş açup dıvâne-veş serv-i ḥırāmān oynasa

G55/11.m

2.2.8. Yazı Yazmak

Klasik şiirde sevgilinin yüzü bir sayfadır. Aşık, oraya sevgilinin yüce vasıflarını yazmaktadır:

Bir hûb hatt yazıldı dahı şafhasında kim

Olsa birisi beñzeyemez şadhezâr **hatt**

K2/44.m

Yazılan defterlere vaşf-ı kemâlidür anuñ

Oķınan dıvānlar içre medh-i bî-pāyānidur

G7/7.m

Qışşasını ğuşşamuñ ‘arz etmege āhir saña

Merdümān çeşmüñ kanıyla levh-i zer **yazar**

G19/6.m

Haddi üzre nüsha-ı hattın kaçan dilber yazar

‘Ömrini ‘uşşākuñ ebter etmege defter **yazar**

G20/2.m

Qāsım şıfāt-ı hüsnüñi nazm etmek istese

Vaşf eyleyüp cemālüñi **yazar** kitāba lutf

G27/18.m

2.2.9. Hastalık

Hastalık ile ilgili hususlar, aşığın bedeni, gönlü, gözü, ve kalbi ile ilgili olarak ele alınır. Bunun yanında aşığın kendisi, de hasta olarak ele alınır. Aşığın hastalığı aşk, ayrılık, sevgilinin ve rakibin cevri ü cefası ile zaman sebebiyle ortaya çıkar. Sevgili tabiptir ve aşığın hastalığının ilacı da onun vuslatıdır: (Sefercioğlu, 2001: 331).

Leblerüñe **h**asta cānum hālını kıldum su'āl

Dermendine tabīb-i cān niçün vermez cevāb

G4/25.m

Kıldı cefālaruñ şanemā **h**asta cānumı

Etdi şehā bu göñlümi zār u nizār cevri

G8/3.m

Revādur etse lebinden bu **h**asta cāna 'ilāc

Ki şormağıla anı biz devāyımış bildük

G38/3.m

2.2.10. Ölüm

Aşık, sevgilinin her bakışı, nazarı ile ölmektedir. Ancak bu durumdan şikayetçi değildir:

Seni günāhısa sevmek di gamzeñ **öldürsün**

Gerekmez olduğını kimse 'özü-hāh baña

G3/3.m

Günehsiz ‘āşıkı çeşmi sebeb **öldürdüğü** budur

Lebinden mu‘ciz-i ‘İsî meger kim âşikâr eyler

G15/7.m

Biñ belâ bile beni **öldürse** çeşmüñ rāzıyam

Tâ görenler eyde kim şol kâfirüñdür katıl

G39/11.m

Fırkatüñüñ zaḥmına irüp vişâlüñ merhemi

Ölürem kanum düşer boynuña dermân olmasa

G54/3.m

İt vaşluñıla Kāsım-ı dil-ḥasteyi tımār

Fırkatde **ölüp** boynuña düşmeye vebâli

G64/14.m

2.2.11. Uyku

Sevgilinin gözleri uyusa da öldürmeye can yakmaya devam etmektedir:

Çeşm-i mestüñ gör ne fettândur ki genc-i ḥüsnüñe

İki ejderhâyı ḥâfız qor kaçankim kılsa **ḥâb**

G4/18.m

Ḥaṭṭ-ı kâfûruñ meger şaklar diyâr-ı ḥüsnüñi

Anuñiçün gözlerüñ **ḥâb** etse ḥaṇçer yaşdanur

G12/4.m

3. BÖLÜM

DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Divan'ın dil ve üslûp özellikleri; ses ve anlam ilişkisi, ünlemler, edatlar, sözcükler, tamlamalar, kalıp ifadeler, deyim ve atasözleri başlıklarından oluşmaktadır.

3.1. Ses ve Anlam İlişkisi

Ses, klasik şiirde önemli bir yer teşkil etmektedir. Öyle ki şiirin kulağa hitap ettiğini söyleyenlerin sayısı az değildir. Şairler şiirde ses - anlam ahengini sağlamak adına kafiye, redif, asonans, aliterasyon, seci ve vezin gibi unsurlardan yararlanmışlardır.

Kâsım Divanı kelime kadrosu yönünden incelendiğinde, yazılmış olduğu 15. yüzyılın genel özelliklerine uygundur. Bu dönemde Arapça, Farsça kelimeler dilimize henüz girmeye başladığından sonraki yüzyıldaki ağır dil görülmemektedir. Arapça, Farsça kelimeler olsa da Divan'a Türkçe hakimdir. (Gürsu, 2014: 5).

Kâsım'ın şiirlerinde yeni mazmunlara, ince hayallere ya da zarif söz oyunlarına rastlamak mümkün değildir. Şiirlerde alışlageldik mazmunlar kullanılmış ve bu da Kâsım'ın şiirlerine bir tekdüzeliğin hakim olması sonucunu doğurmuştur. Zaman zaman deyimlere yer vermek dışında, şairin şiirlerini renklendiren herhangi bir üslup özelliği kullandığı görülmemektedir. (Gürsu, 2014: 4).

Biraz daha ayrıntılı incelemek adına tesbit ettiğimiz ses ve ahenk unsurlarını maddeler halinde sıralamaktayız.

3.2. Ünlemler

Ünlem; “Seslenmeleri, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini, yasaklama, tasdik gibi hususları ifâde eden kelime türü, nidâ” (<http://lugatim.com>) olarak tanımlanmaktadır. Klasik şiirde ünlem sıkça kullanılmakta , nidâ sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşık sürekli ah ederek, sevgili karşısındaki çaresizliğini dile getirerek ve sevgiliye seslenerek ünlem ifadelerine sıkça başvurmaktadır. Kâsım da Divan’ında ünlemlere, nida sanatına yer vermekte, “Vey, ah, hayfa, eya, hey, ha, hay” gibi ünlemleri kullanmaktadır.

Aşığa ait önemli bir vasıf olan ah, beyitlerde üzerinde çok durulan ve tasavvurlara konu olan bir husustur. Sevgili ile söyleşen de aşığın ahıdır.

(Sefercioğlu, 2001: 330).

Ey ki ‘izzüñ şem‘inüñ pervānesidür āfītāb

Vey cemālūñ nūrınuñ bir şemmesidür māhtāb

G4/1.b

Hayfā ki olısar dil ü cān kişveri ḥarāb

Baş çekdi çünkü zülf-i semen-sāsı Aḥmedüñ

G28/9.m

Dil lebüñ yādına şāhā cām-ı cān-efzā çeker

Mey diyü her dem ciğer kanını tırmaz **hā** çeker

G23/2.m

Ḳatında ḥizmeti Ḳāsım **eyā** sen it ḥāş

Dilermisün k’olasun āşināsı Maḥmūduñ

G29/11.m

Hasretüñden bu ciger kanıyla tahır eyledüm

Ah şāhum Muşafā diyü der ü dīvārda

G51/6.m

Hey di zālīm çeşmüñe göñlüm nece yaqar yaqar

Ya nece yağmācı şalar şehir-i vjīrān üstine

G53/11.m

Zülfüñ tolaşur göñlüme çeşmüñ aña der hay

İgende **hay** bunu ser ü be-pāya tolaşma

G58/4.m

3.3. Edatlar

Edat dediğimiz kelime ve kelime grupları, tek başına anlamı olmayan ancak cümle içinde anlam kazanan sözcüklerdir. Kâsım da Divan'ında benzetme, örnek verme yahut varlıkların niteliklerini ifade etmek için edatlara başvurmuştur. Metinden bazı örnekleri aşağıda sunuyoruz.

Meger ki zülfine urdı şehirde şāneyi dost

Ki bñy-ı 'anberile kıldı pür zamāneyi dost

G6/1.m

Mühr-i mihr ki cān **gibi** her şjñede pinhāndur

Hükümüñ cānlar anuñçün tābi'-i fermānidur

G7/1.m

Ruḥlarıñı dā'imā ol zülf-i kāfir yaşdanur

Büsitānda **nitekim** sünbül gül-i ter yaşdanur

G12/2.m

Zülfüñi ḥaddüñ üzre gören der senüñ şehā

Şebrev **niteki** eline gelmiş sirāc alur

G13/4.m

Çeküben gözlerine şiveyile sürme-i nāz

Fitneler etmege her küşede peydā salınur

G14/3.m

Dil kaşlarıñ kemānına qurbān ider özin

Cān gamzeñüñ ḥadengine **karşu** olur siper

G16/4.m

Hāl-i miskīn ki ruḥ-ı dilber-i devrānda yatur

Şanki Hindū beçedür şahn-ı gülistānda yatur

G17/2.m

Nece ah eylemeyem şām seher ḥasretile

Ki raqīb-i göresin ḥizmete benden **dahı yeg**

G37/6.m

Ger ben kuluña bakmazısañ gam degül şehā

Meyl etme **tek** raqīb-i dil-āzārdan yaña

G2/5.b

Her ŧeb iderem ŧubħa **degin** nāle vū feryād

Her gūn kıluram ŧevķūñile nāle-i yāhū

G49/7.m

Ķāsım firāķuñ odıla ħāk olsa ğam **degūl**

Ķam bu ki sen perĳ idesūn andan ictināb

G68/13.m

Yokđur dehenūñ fikrin idem zerrece ‘aķla

Lākin ancaķ zūlfūñ uzatur ħaber ey dost

G69/4.m

3.4. Sözcükler

Divan’da gećen sözcükleri zıtlık, ikilemeler, eŧ anlamlı kelimeler, birleŧik fiiller başlıkları altında örnek beyitlerle aŧağıda sunulmaktadır:

3.4.1. Zıtlık (Tezat)

Tezat; anlamca birbirine zıt olan kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır. Klasik ŧairler tezadı sıklıkla kullanmakta böylelikle ŧiirlerinin anlamını kuvvetlendirmektedirler. Kāsım da zıt kelimeleri kullanarak içinde bulunduğu durumu izah etmektedir.

Hasta - Tabib

Tīmār umarsa n' ola lebünden bu **h**asta cān

Bīmār olan **ṭabīb**e varur çün 'ilāc alur

G13/5.b

Vefa - Cefa

'Uşşāka çünki ol şanem ider **vefā**ya nāz

Bārī niçün eylemeye geh geh **cefā**ya nāz

G25/1.b

Yoğisa 'āşīka mihr ü **vefā**sı gam yemezem

Baňa kim olmadı cevır ü **cefā**sı Maḥmūduñ

G29/5.b

Vuslat - Fırak

Zulm etmesün igende **fırā**kuñ bu cānuma

Kim **vuşlatu**ña yeter aña intizār cevır

G8/3.b

Mamur - Harab

Ma‘mūr eyle beytini luṭfuñla göñlümüñ

Etme **ḥarāb** olmasun ey şehriyār cevır

G8/4.b

Şeb - Ruz

Būsitānda nitekim gül şevķine bülbüllerüñ

Her **gece** tā **şubḥ** olinca nāle vü efgānıdur

G7/14.m

Dil-i āvāre qarār eylemege her **şeb** ü **rūz**

Āsitānuñ baña ey dost vaṭandan daḥı yeg

G37/9.m

Rūz-şeb varmı ya ḥod la‘lūñ şarāb-ı pākine

Vālih olup cān u dil ser-mest ü ḥayrān olmaya

G50/5.m

Habib - Ağyar

Beni pervâne-şıfat her gece yakmağa **habib**

Şem‘-i cem‘ olmağıçün meclis-i **ağyāra** gider

G18/4.b

Su‘āl - Cevab

Leblerüñe hasta cānum hālını kıldum **su‘āl**

Dermendine tabīb-i cān niçün vermez **cevāb**

G4/12.b

Derd - Derman

Ey dil bu gece müjde ki cānān gelecekdür

Zahmuña şifā **derdüñe dermān** gelecekdür

G21/4.m

3.4.2. İkilemeler

İkileme; anlama güç katmak için kelimelerin veya bâzı seslerin tekrarlanması; bu şekilde yapılan kelime öbeğidir. İkilemeler oluşumlarına göre birçok isimle anılırlar. Kāsım, daha çok aynı kelime tekrarı ile oluşan ikilemeleri tercih etmiştir.

Geh geh

Cūdıla yād it şehā **geh geh** kerem kıl Qāsım

Kim muhāldür eyleseñ aña bu ihsānı dürüst

G5/13.m

Sebze-zār-ı eşkümi **geh geh** teferrüc eyle kim

Serve lāyıkdur çemen şahnında seyrān eylemek

G34/5.m

Peykan Peykan

Sıneme şol deñlü vurdı kaşlaruñ yayı hadeng

Kim ciger toptoludur **peykān peykān** üstine

G53/10.m

Zār Zār

Ruḥı firāqıyıla şubḥ olınca ey şem^ç

Ben ağılaram geceler **zār zār** sen daḫımı

G61/10.m

Niçe Niçe

Esîrûñem didim ol yâre nâzla didi

Bu hüsne **niçe niçe** bende var sen dahımı

G61/12.m

3.4.3. Eş Anlamlı Kelimeler

Şairler duygularının yahut eylemlerinin anlamını güçlendirmek için eş anlamlı kelimeleri peşpeşe kullanmışlardır. Kâsım'ın Divanı'nda da bu benzeri örnekler görmekteyiz.

Her şeb iderem şubha degin **nâle** vü **feryâd**

Her gün kıluram şevküñile nâle-i yâhû

G49/7.m

Âteş-i 'aşkuñla dil yansun ser-â-ser şem'-vâr

Çünkü 'âdetdür şehâ pervâne yanmağ **nârda**

G51/5.b

Biñ belâ vü **miñnet ü derdile** bir gün bilürem

Öldüriser 'âkıbet bu çeşm-i fettânuñ beni

G62/3.m

Zâr idelden berü kanuñ cefâyıla beni

Ney-şifat âhumıla **nâle vü efğân** dökilür

G67/12.m

3.4.4. Birleşik Fiiller

Birleşik Fiiler; iki veya daha fazla sözün bir araya gelerek kendi anlamlarından farklı bir anlam verecek ve bir hareketi karşılayacak biçimde kalıplaşmasıyla oluşan fiillerdir. Birleşik fiiler oluşumlarına göre gruplara ayrılır: Kurallı Birleşik Filler, Anlamca Kaynaşmış Birleşik Filler, Yardımcı Fillerle Kurulan Birleşik Fiiller.

Kâsım Divanı'nda birleşik fiilleri genellikle deyim içerisinde görmekteyiz. Anlamlandırma sürecinde bunları kalıp ifade olarak ifade ettik. Ancak “etmek, eylemek, olmak, kılmak gibi yardımcı eylemleri de sıklıkla kullandığını görmekteyiz.

Çekmek

Devr-i ruḥında zūlf gibi her ki **baş çeker**

Pāmāl idüp anı kılur tärmār ḥatt

K2//61.m

A ‘dāya karşı tığını oynatsa berḳ-vār

Çeşmine sürme yirine **çekeydi nār ḥatt**

K2/57.m

Devletlü oldurur ki ḳamudan **elin çeküp**

Atdı cemī‘ varın anuñ māverāsına

K4/61.m

Şorduğıça eşkümi la'lin lebünden dem-be-dem

Hışm idüp ben bendeye kaşuñ kemāndur **yā çeker**

G23/12.m

Hayfâ ki olısar dil ü cān kişveri harāb

Baş çekdi çünkü zülf-i semen-sāsı Aḥmedüñ

G28/10.m

Egmek

Şermile kızardı işidüp ruḥları vaşfin

Çünkü gül ü lāle

Baş **egmese** kıaddin göricek serv-i dil-ārā

Bî-berg ü nevādur

M/2.b

Etmek

Ger ben ḳuluña bakmazısañ ğam degül şehā

Meyl etme tek rakīb-i dil-āzārdan yaña

G2/10.m

Eşigüñe sâ'il-ieşküm **revân etdüm** şehā

N'ola ol üftādeye bir dem **iderseñ feth-i bāb**

G4/10.b

Ey gül-i ter dāmenüñ kurtarumadum hārdan

Ġonçaveş ben daḥı **çāk etsem** girībānı dürüst

G5/8.m

Ġam 'uḳdelerini yine **keşf itmege** dilden

Biñ nāzla bu zülf-i perişān gelecekdür

G21/5.m

Dil murğını **şikār idüp** ol zülf-i serkeşüñ

Bağladı pā vü destine zencir-i müşk-i ter

G16/9.m

Kılmağa göñil külbe-i aḥzānı münevver

Şükr it bu gece şem'-i şebistān gelecekdür

G21/9.m

Eylemek

Sebze-zār-ı eşkümi geh geh **teferrüc eyle** kim

Serve lāyıḳdur çemen şahnında **seyrān eylemek**

G34/3.b

Ol şeker lebden vefâ kılmğa **ıkrār eyleseñ**

Bilürem gıtmez göñilden hergiz inkāruñ senüñ

G36/5.m

Nece **ah eylemeyem** şām seher hasretile

Ki raķıbi göresin hızm̄mete benden dahı yeg

G37/5.m

Kılmak

Dehān-ı luţfına **kıldı** meger **nażar** gonça

Yaķasın anuñiçün çāk ider seher gonça

G56/1.m

Çünkü ben üftādeñe bir kez **teraḥḥüm kılmađuñ**

Ađuña ger dilber-i nā-mihribān dersem n'ola

G59/9.m

Ḥalk uma varduķda dil senden n'ederse **şabr kıl**

Cānum uş ḥulkūma geldi intizārumdan hemi

G60/5.m

Ger **kılsa** lebüñ Ḳāsımı dirgürmege **da'vā**

Fi'l-ḥāl gözüñ anı yoldan eylemek ister

G71/13.m

Olmak

Vişāle cānile **ṭālib olma** terk eyle

İki cihān aña bir kem bahāyımış bildük

G38/9.m

Ḳāmet-i servüñ görelî eşk-i çeşm oldu seyl

Dostum bu cūybārum **maḥv ola** işitse Nıl

G39/2.m

Zevḳ-i ‘ayş u nūşıla **oldı müzeyyen** her taraf

Kim gönüllerde şafā artup küdüret oldu kem

G40/1.m

Biñ dil ü cānile virüp cihān **ḳurbān olur**

Atsa ger Ḳāsım kemān u tır ü müjgānum benüm

G42/7.m

Murādum her nefes Ḥaḳḳdan budur kim göstere bir gün

Helāk olmağın ağıyaruñ yavuz gözden yavuz dilden

G47/8.m

Bulmak

Biñ yıl cihānda nāzla geçmek ne fā'ide

Sa'y ile çünki **çāre bulunmaz** fenāsına

K4/16.m

Şol ala gözleri hışımıyla kaşd-ı cān etse

Kimesne **bulmaz** elinden **emān** Muḥammedüñ

G30/6.m

Ḳāsım ḳul olmağla saña '**izzet bulur** şehā

Aña ne milk-i Rūm ne taht-ı 'Acem gerek

G32/19.m

Ḳanda kim inşā ide Ḳāsım lebüñ evşāfını

Mürdeler **bulur ḥayāt** ol defter ü tomarka

G51/14.m

3.5. Tamlamalar

16. yüzyıldan itibaren sıkça görülen zincirleme tamlamalar , bu devirde oldukça seyrek kullanılmıştır. Kāsım Divanı'nda da bu gibi yapıların oldukça az olduğu görülmektedir. (Gürsu, 2014: 5). İki kelimededen oluşan klasik tamlamaları burada gösterme lüzumu görmedik. Üç ve daha fazla kelimededen oluşan zincirleme tamlamaların örneklerini aşağıda sunmaktayız.

bāğ-ı firdevs-i behişt: *Firdevs cennetinin bahçesi.*

Âsitānuña ‘acebmidür yüzini sürse hūr

Bāğ-ı firdevs-i behişt ü ravza-ı rêvānidur (*Kâsım Dîvânı, Gazel 7, Mısra 12*).

bāğ-ı celāl-i ‘izzet: *Yüce hürmet bahçesi.*

Bāğ-ı celāl-i ‘izzetüñe ırmesün hāzān

Berg-i dıraht-ı devletüñe ırmesün hebā (*Kâsım Dîvânı, Kaside 3, Mısra 25*).

berg-i gül-i handān: *Gülen gülün yaprağı.*

Andan berü kim yüzüme bir kez güle bakduñ

Göñlüm evi **berg-i gül-i handān**la taldı (*Kâsım Dîvânı, Gazel 63, Mısra 8*).

berk-i dürr-feşān: *Inci saçan şimşek.*

Göñlüm odına budur her dem gözüm şu sepdügi

Ya‘nî bārān dökilür **berk-i dürr-feşān** oynasa (*Kâsım Dîvânı, Gazel 55, Mısra 6*).

berg-i dıraht-ı devlet: *Devlet ağacının yaprağı.*

Bāğ-ı celāl-i ‘izzetüñe ırmesün hāzān

Berg-i dıraht-ı devletüñe ırmesün hebā (*Kâsım Dîvânı, Kaside 3, Mısra 26*).

evrāk-ı verd-i ahmer: *Kırmızı gül yaprağı.*

Keşf itmege medāih-i hüsnuñ rumūzını

Evrāk-ı verd-i ahmere diller yazar hattı (*Kâsım Dîvânı, Kaside 2, Mısra 12*).

evşāf-ı leb-i cān-bahş: *Can bahşeden dudakların vasıfları. (sevgilinin dudakları).*

Kaçan zıkr etse **evşāf-ı leb-i cān-bahş**ını yāruñ

Dehānı toptolı Kâsım nebāt-ı ābdār eyler (*Kâsım Dîvânı, Gazel 15, Mısra 13*)

evşâf-ı leb-i la'î şeker-bāruñ: Şeker dolu kırmızı dudakların vasıfları.

Her kelāmı Kāsımuñ cānā ter ü tāze düşer

Yazsa evşâf-ı leb-i la'î şeker-bāruñ senüñ (*Kâsım Dîvânı, Gazel 36, Mısra 14*).

ğam-ı sitem-i bî-şümār: Sonsuz sitem ve gam.

Belā vü miḥnet-i bî-ḥaddimi beyān ideyüm

Ya bu ğam-ı sitem-i bî-şümār mı diyelüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 43, Mısra 4*).

gülşen-i bâğ-ı cinān: Cennetteki gül bahçeleri.

Lebine Kevşer ü ḳaddine Sidre der Kâsım

Yüzine gülşen-i bâğ-ı cinān Muḥammedüñ (*Kâsım Dîvânı, Gazel 30, Mısra 14*).

halāvet-i leb-i la'î: Kırmızı dudakların tadı .

Ṭarāvet-i ruḥ-ı ḥūbuñ ḳamerden urur dem

Ḥalāvet-i leb-i la'î şekerden urur dem (*Kâsım Dîvânı, Gazel 44, Mısra 2*).

hasret-i rūy-ı nigār: Güzel yüzün özlemi. (sevgilinin yüzüne duyulan özlem).

Firākı ḥasret-i rūy-ı nigār mı diyelüm

Cefā vü cevṛ ü ğamı rüzgār mı diyelüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 43, Mısra 1*).

hayāl-i kāmēt-i dīlcū: Gönül isteyen sevgilinin boyunun hayali.

Cūybār-ı çeşümü zeyn etmegiçün servle

Rāstı geh geh ḥayāl-i kāmēt-i dīlcū gelür (*Kâsım Dîvânı, Gazel 11, Mısra 6*).

hayāl-i kāmēt-i ra'nā: Güzel boyun hayali.

Ḥayāl-i kāmēt-i ra'nā fikriyile müdām

Burında dökilen cūy-bār mı diyelüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 43, Mısra 9*).

kāmet-i serv-i hırāmān: *Salınan servinin boyu. (sevgilinin boyu).*

‘Arz idersem kāmet-i serv-i hırāmānum benüm
Niçe biñ cān u dil olur mest ü hayrānum benüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 42, Mısra 1*).

kāmet-i serv-i revān: *Yürüyen servinin boyu, endamı (sevgilinin boyu).*

Kāmet-i serv-i revānuñ ārzūsından gözüm
Cüst ü cū idüp cihānı dem-be-dem cūlar döker (*Kâsım Dîvânı, Gazel 70, Mısra 7*).

kaşd-ı mülk-i dil: *Gönül mülküne saldırmak.*

Kaşuñ gözünüle cem‘ oluban **kaşd-ı mülk-i dil**
Ya‘nī kemān-ı bedr ile eyleyeli harāb (*Kâsım Dîvânı, Gazel 68, Mısra 3*).

kāşif-i esrār-ı hüsn: *Güzellik sırlarının keşfedicisi.*

Ey yüzüñdür görene maṭla‘-ı envār-ı hüsn
Vey lebüñdür şorana **kāşif-i esrār-ı hüsn** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 46, Mısra 2*).

leb-be-leb ü fem-be-fem: *Dudak dudağa ve ağız ağıza.*

Gül yüzlülerle nūş idüben cām-ı lāle-reng
Dilberleriyle **leb-be-leb ü fem-be-fem** gerek (*Kâsım Dîvânı, Gazel 32, Mısra 6*).

leb-i şekker-i la‘l-bār-ı hüsn: *Güzelliğinin lal yağdıran ve şeker gibi olan dudağı.*

Derdüme emsem ola zaḥmuma merhem şanemā
Ger deva etse **leb-i şekker-i la‘l-bār-ı hüsn** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 46, Mısra 10*).

maṭla‘-ı envār-ı hüsn: *Güzellik nurlarının doğuş yeri.*

Ey yüzündür görene **maṭla‘-ı envār-ı hüsn**

Vey lebündür şorana kâşif-i esrâr-ı hüsn (*Kâsım Dîvânı, Gazel 46, Mısra 1*).

nihâl-i serv-i nâz: *Nazlı servi fidanı. (sevgilinin boyu).*

Her tarafda ‘arz ide kıddün **nihâl-i serv-i nâz**

Ger güzër kılsañ kenâr-ı cüy-bârumdan hemi (*Kâsım Dîvânı, Gazel 60, Mısra 3*).

safâ-yı verd-i ruh: *Gül gibi olan yanağın verdiği huzur.*

Safâ-yı verd-i ruhı şevkiyle bülbül-vâr

Bu her gün etdügümüz âh u zâr mı diyelüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 43, Mısra 5*).

3.6. Kalıp İfadeler

Bazı sözcükler tek başına kullanıldığında farklı, herhangi bir kalıp ifade ile kullanıldığında farklı anlamlar yüklenmektedir. Tebdiz sisteminin sunduğu kalıp ifade seçeneği ile ikilemeler ve birleşik kelimeler gibi anlamsal olarak birbirinden ayıramayacağımız kelime gruplarını kalıp ifade olarak ifade ettik.

Cüdlâ yâd it şehâ **geh geh** kerem kıl Kâsım

Kim muhâldür eyleseñ aña bu ihsânı dürüst

G5/13.m

Şimdengerü bu ‘umde-i ferdâyı terk idüp

Bir dem bizimle ‘ayş **idesün** ey şanem gerek

G32/12.m

Zülfî meydân-ı hüsni içinde çevgân idicek

N’ola başlar top olup ayakda **ğaltân oynasa**

G55/8.m

Ruhı firākıyıla şubh olınca ey şem‘

Ben ağlaram geceler **zâr zâr** sen dahımı

G61/10.m

Esîrûnem didim ol yâre nâzla didi

Bu hüsne **niçe niçe** bende var sen dahımı

G61/12.m

Şol kimse ki bir dilber-i ra‘nâyıla her dem

Nüş eylemeye cām

Eydürse eger n’ola anuñ ‘ārif ü dānā

‘Ömrine hebādur

M/4.b

Ṭotalı dilde ḥayāl-i lebûñ ey dost vaṭan

Çeşmesinden gözümüñ **ṭolu ṭolu** kan dökilür

G67/10.m

3.7. Deyimler ve Atasözleri

Şairler az sözle çok şey ifade etmek amacıyla deyim ve atasözlerine başvurmuş, böylelikle şiirlerine anlam derinliği katmışlardır. Kâsım da kullandığı atasözü ve deyimler ile duygu, düşünce ve isteklerini aktarmaktadır.

Baş oynamak; canını ortaya koyarak, canı pahasına bir işe teşebbüs etmek, can feda etmeyi oyun kadar hafife almak anlamlarında bir tabirdir. (Şentürk, 2017: 97).

Aşığın canını vermesi için sevgilinin bir tek işareti yeterlidir.

Baş oynamağa yoluña tek sen işâret it
Kimdür ki emre tâbi‘-i fermānuñ olmayan

G48/9.m

“Köle , şahdan ihsan, yardım umar.” atasözü ile aşık da sevgiliden yardım dilemektedir:

Rûz şeb in‘ām uma gelür қаpuña mihr ü mäh

Bu meşeldür n’ola kim ihsân umar şehden gedā

G1/4.m

Baş çekmek deyiminin en yaygın anlamı baş kaldırmaktır. (Şentürk, 2017: 72). Sevgilinin yasemin kokulu saçları baş kaldırıp, isyan etmekte ve gönül ülkesi harap olmaktadır.

Hayfâ ki olısar dil ü cān kişveri harāb

Baş çekdi çünkü zülf-i semen-sāsı Aḥmedüñ

G28/10.m

Kâsım, “göz göre göre can vermek imkansızdır.” anlamındaki atasözünü kullanarak sevgilinin aşığa olan cevrimini, eziyetini, onu terk etmesini normal

görmektedir. Bu kullanımın klasik mazmunlara aykırı bir kullanım olduğu görülmektedir. Nitekim aşık sevgilinin cevrenden memnun olmalıdır.

Cevrünü görüp seni Kāsım kaçan terk eylesün

Kim meşeldür göz göre cān vermek olur müsteḥīl

G39/14.m

“Dünyada doğru olana korku yoktur”, atasözü ile aşık sevgiliye kavuşma isteğini düşmandan korkmayarak cesarete dönüştürmektedir:

Ḳaddūn heves iden n’ola ḳorḳmazsa ‘adūdan

‘Ālemde meşeldür bu ki yok ṭoḡruya ḳorḳu

G49/12.m

Sevgilinin özelliklerini tasvir eden Kāsım’ın kalem, kağıt üzerine ateş saçmaktadır. Aşığın gönlündeki yangın kalemine de yansımaktadır:

Şevḳ-i ruḥsārını tahrīr eylese Kāsım şehā

Hāmesi **āteş saç**ar ṭomar-ı dīvān üstine

G53/14

Eserde toplamda;

- 25 deyim
- 36 kalıp ifade
- 3 atasözü bulunmaktadır. Atasözü ve deyimlerin listesi aşağıda verilmiştir:

Tablo 1.1. Deyim ve atasözü sayıları ve geçtiği yerler

Deyim:

Ateş saç	1	G53/0
Baş çek	1	K2/0, K2/0, G28/0

Baş eg	1	M1/0
Baş oyna	1	G31/0
Cân hülka gel	1	G60/0
Cân nişar it	1	G55/0
Cân oyna	1	G55/0
Cân ver	1	G2/0
Cân yak	1	G61/0
Ciger Kân tol	1	G69/0
cigeri yak	1	G45/0
Dest ur	1	G25/0
Dil koy	1	G65/0
El ur	1	G15/0
El yu	1	G32/0
Elin çek	1	K4/0
Gam yemezem	1	G29/0
Göñül al	1	G36/0
Kana boyan	1	G65/0
Sāye şal	1	G53/0
Ser ü cân üstine	1	G53/0
Su sep	1	G55/0
Ter düş	1	G37/0
Yaş dök	1	G57/0
‘Aqlın al	1	G55/0

Atasözü:

Gedā şehden ihsān umar.	1	G1/0
göz göre cân vermek olur müsteḥīl	1	G39/0
‘Ālemde toğruya qorḥu yoq.	1	G49/0

4. BÖLÜM

ŞEKİL İNCELEMESİ

Şekil incelemesi bölümü; nazım şekilleri vezin istatistiği, edebi sanatlar başlıklarından oluşmaktadır.

4.1. Nazım Şekilleri

Kâsım tarafından 15. yüzyılda kaleme alınan Kâsım Dîvânı adlı eserde;

- 71 Gazel
- 4 Kaside
- 1 Müstezad bulunmaktadır.

4.1.1. Kaside

Kâsım Divanı'nda 4 kaside bulunmaktadır. Kasidelerin içerisinde naat yoktur.

Birinci kaside bir münacattır. 19 beyit olup eksik bir mısrası vardır. Devrin hükümdarı yahut devlet büyüklerinden birine yazıldığı tahmin edilmektedir. Kaside de herhangi bir isme işaret yoktur. Şair bu kaside de kainatın yaratılış sebebinden, varlığın yüceliğinden ve Allah'ın sıfatlarındaki yüceliğinden bahsetmektedir.

İkinci kaside kırk iki beyit olup II. Murad adına yazılmıştır. Murad Han, hatt redifli olan kaside de övülmektedir. (Gölgedar, 1979: 5-6).

“Ya ‘nî Murād Hân-ı cihāndur kim ol kılur

Her nāmelerde nāmıla iftiḥār ḥattı” demektedir.

Kasidenin Murad Han’a hitaben yazıldığını bu beyitten anlamaktayız.

“Bünyād-ı ‘ömr ü devletine ermesün hâlel

Olsun hemişe nāmıla pāydār haṭṭ’

beyitiyle Murad Han’a dua etmektedir.

Üçüncü kaside yine devrin hükümdarı II. Murad Han adına yazılan 16 beyitlik bir methiyedir. (Gölgedar, 1979: 5-6). Kasidenin ilk beyiti şu şekildedir:

Ey faḥr u ‘izz ü mertebe vü cāh-ı kibriyā

Ḳılsun ziyāde devletüñ Allāh dā’imā

Dördüncü kaside 25 beyittir ve nasihat etmek amacı ile yazılmıştır. Her beyitte ayrı bir nasihat söz konusudur. (Gölgedar, 1979: 5-6). Aşağıda bazı beyitleri görmekteyiz:

Aldanma ‘ākıl ol bu cihānuñ şafāsına

Kim şadhezār cevır kılur bir vefāsına

K4/1.b

Yukarıdaki beyitte şair dünyanın güzelliğine kanılmaması gerektiği hususunda öğüt vermektedir.

Dünyāda Ḳāsımā dileriseñ eger felāḥ

Terk it rızā-yı nefsüñi Ḥaḳḳuñ rızāsına

K4/19.b

Şair burada kendisine hitap etmekte ve dünyada ferah isteyeninin nefsinin Hakk rızası için terketmesi gerektiğini vurgular.

Üstād-ı kibriyā saña ḳamusı ref‘ ola

Maṭlūbuñuñ irişesün āḥir liḳāsına

K4/20.b

Şair, üstad-ı kibriya ifadesi ile bir Murad Han'a işaret etmektedir.

4.1.2. Müstezad

Kaside de bir adet müstezad bulunmakta ve 16 beyitten oluşmaktadır. Sevgiliye hitaben yazılmıştır. Konusu aşk ve güzelliştir.

4.1.3. Gazel

Kâsım Divanı'nda toplam 71 gazel bulunmaktadır. Bunların 67'si Uğur Gürsu'nun transkribe ettiği asıl metinde bulunmakta, geri kalan 4 gazel ise Uğur Gürsu tarafından Camiü'n-Nezairéden alınarak asıl metne eklenmiştir. Gazellerin tamamı Türkçe olarak kaleme alınmıştır. 1, 2 ve 4. gazeller Murad Han' a övgü ve ondan beklenen nimetleri ifade etme şeklindedir. 4. gazelin son beyiti Murad Han' a yapılan dua ile sona ermektedir. (Gölgedar, 1979: 5-6). 4. gazelden sonraki gazellerin konusu aşk ve güzelliştir:

‘Adlũñile K̇āsımuñ göñlin ‘imāret eyle kim

Ẓulmle kişver şehũñ devrinde olmasun ħarāb

G4/14.b

40.gazelde Arapça bir beyit bulunmaktadır:

Ḳad saltũ daher men hāzā izā şāhidetũ

Ḳāle bi'l-iḳbāl ḳad cā'i emĩrũ'l-muḫterem

G40/3.b

Gerçek anlamına en yakın şekilde yaptığımız çeviri şu şekildedir. “Onu gördüğümde zamana sordum: Bu kimdir? Şan ve saygınlık ile muhterem emir gelmiştir. dedi.”

Gazeller genellikle 7 beyitten oluşmaktadır. Daha az ve daha çok beyit sayısına sahip olan gazeller azınlıktadır. Gazellerin tamamında Kâsım mahlasını kullanmıştır. Gazelerde kullanılan harfler şu şekildedir.

Tablo 1.2. Gazelerde kullanılan harf tablosu

Elif	3 gazel
Be	2 gazel
Te	3 gazel
Ra	21 gazel
Ze	1 gazel
Fe	9 gazel
Nazal ñ	2 gazel
Kef	2 gazel
Lam	1 gazel
Mim	6 gazel
Nun	3 gazel
Vav	1 gazel
He	10 gazel
Ye	6 gazel

4.2. Vezin İstatistiği

Kâsım'ın şiirleri aruz tekniği bakımından çok kuvvetli görünmemektedir, imale ve zihaf gibi aruzda kusur sayılan uygulamaların yanısıra vezni bozuk mısralara da rastlanmaktadır. (Gürsu, 2014: 2).

Eserde toplamda **12** vezin kullan eserde toplamda **12** vezin kullanılmıştır. Söz konusu vezinlerden **Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün** vezni **%34.21** oran ile **26** kez kullanılmış en fazla vezindir.

Vezinler, hangi şiirlerde olduğu, kaç defa geçtiği ve tüm vezinler içindeki oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.3. Divan'da kullanılan vezinler, kullanım sayısı, eserdeki oranı ve geçtiği yerler

Vezin Adı	Kullanım Sayısı	Eserde Oranı	Geçtiği Yerler
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	26	34.21	G1, G4, G5, G7, G9, G11, G12, G20, G23, G26, G34, G35, G36, G39, G40, G42, G50, G51, G52, G53, G54, G55, G59, G60, G62, G70
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	9	11.84	G21, G31, G49, G57, G58, G63, G69, K1, M1

Mef'ulü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün	8	10.53	G2, G13, G16, G22, G28, G32, G48, G66
Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün	7	9.21	G14, G17, G18, G37, G46, G65, G67
Mefā'ilün Fe'ilätün Mefā'ilün Fe'ilün	7	9.21	G3, G29, G38, G41, G43, G44, G56
Mef'ulü fā'ilätü mefā'ilü fā'ilün	5	6.58	G8, G10, G25, G27, G68
Mef'ulü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün	5	6.58	G24, G33, K2, K3, K4
Mefā'ilün fe'ilätün mefā'ilün fe'ilün	3	3.95	G6, G30, G61
Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	2	2.63	G15, G47
Mef'ulü mefā'ilü mefā'ilü fa'ulün	2	2.63	G64, G71
Fā'ilätün fā'ilün fā'ilätün fā'ilün	1	1.32	G19
Fe'ilätün mefā'ilün fe'ilün	1	1.32	G45

4.3. Edebi Sanatlar

Kâsım'ın şiirlerinde yeni mazmunlara, ince hayallere ya da zarif söz oyunlarına rastlamak mümkün değildir. Şiirlerde alışlageldik mazmunlar kullanılmış ve bu da Kâsım'ın şiirlerine bir tekdüzeliğin hakim olması sonucunu doğurmuştur. Zaman zaman deyimlere yer vermek dışında, şairin şiirlerini renklendiren herhangi bir üslup özelliği kullandığı görülmemektedir.

Kâsım, sanat yönü çok güçlü bir şair değildir. En sık kullandığı söz sanatları teşbih, istiare, telmih ve tenasübdür. Diğer söz sanatlarına ise pek fazla ilgi göstermemiştir. (Gürsu, 2014: 1). Bu sebeple birkaç beyit örnek vermekle yetiniyoruz.

Zülf-i pür-çînüñ ki baş egmiş zülâl-i la'lüne

Hızr-ı devrândur ki gūyâ 'ayn-ı Kevşer yaşdanur

G12/4.b

Sevgilinin saçları kırmızı dudaklarına baş eğmiş, itaat etmiştir. Böylelikle şairin **teşhis** ve **kapalı istiare** sanatlarını kullandığını görmekteyiz.

Cân kışverinde beñleri gelmiş harâc alur

Dil mülketinde gözleri zulmile bâc alur

G13/1.b

Bu beyitte şair sevgiliyi haraç ve vergi alması yönüyle bir memura, görevliye benzetmektedir. Benzetme yönünü de ifade ederek **teşbih** sanatı yapmıştır:

Ķāmetüñ serv-i melāḥat dehenüñ gonça latîf

Ruḥlaruñ lâle-i ḥamrâ ya vü gül-nâr-ı ḥüsn

G46/2.b

Klasik şiirde sürekli yinelendiği şekilde sevgilinin boyu serviye, ağzı ise goncaya benzetilerek **teşbih** yapılmaktadır:

Şaķın şol taze g lz ru  yavuz g zden yavuz dilden

Ira  it l le ru s ru  yavuz g zden yavuz dilden

G47/1.b

Bu beyitte rakip ifade edilmeden sezdirilmiş. Onun g z n n ve dilinin yaramaz olduğu ifade edilerek **istiare** sanatı yapılmıştır.

Meger ki  add u lebin b  a ‘arz kıldı  ab b

Kızardı g ller utanup ‘ara  d ker  on a

G56/5.b

Sevgilinin b  a teşrif etmesi ile g llerin kızardığını s yleyerek iyi bir nedene ba lamış ve **  sn-i talil** sanatına başvurmuştur:

 add n gibi g l varmı g list n arasında

Bulınamı z lf n gibi rey  n arasında

G56/18.b

şair sevgilinin yana ının kırmızılı ını kastederek g l bah esinde senin yana ın kadar kırmızı bir g l var mı sorusu ile cevabını bildi i bir soruyu yineleyerek **Tec  l-i Arif** sanatı yapmıştır:

K sım  oma k yında ra  bi sen anu  kim

N’eyler  arem n kelbile şey  n arasında

G57/6.b

Ḳaddüñe Ṭübā lebüñe Kevşer ü ya selsebîl

Kūyuña cennet saña ḥūr-ı cinān dersem n'ola

G59/3.b

Şair mübalağa sanatından yararlanarak sevgilinin boyuna Tuba, dudağına hayat veren Kevser nehri, köyüne ise cennet diyerek, sevgilinin sıfatlarını yücelttiğinden **mübalağa**, benzetme ilgisi olduğundan **teşbih** ve Tuba, Kevser, cennet kelimelerini birbiri ile ilişkili olarak kullandığından **tenasüb** sanatlarını kullanmıştır:

5. BÖLÜM

TARİHİ KİŞİLER, AŞK HİKAYESİ KAHRAMANLARI, MİTOLOJİK ŞAHSİYETLER VE VARLIKLAR

Bu bölüm; Acem kaynaklı şahıslar, mekanlar; kitaplarda doğrudan veya dolaylı olarak adı geçen şahıslar, varlıklar, mekanlar; aşk hikayesi kahramanları ve diğer şahsiyetler başlıklarından oluşmaktadır.

5.1. Acem Kaynaklı Şahıslar ve Mekanlar

Dara, İran Keyaniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarıdır. Mecazen büyük hükümdarlara da Dara denir. (Levend, 2015:163). Hüsrev ise Sasani hükümdarıdır. Övgü için kullanılır. (Zavotçu, 2013: 350).

Efser başına girdürdi **hüsrev**-i dehrüñ

Hāk-ı kâdemi tâc-ı seri kayser-i **Dārā**

K1/14.b

Felek yazıcısı olarak kabul edilen ok anlamında tir denmesi sebebiyle, felekten yağın kader okları ile kalem arasında ilgi kurulur. Ok kalem ilişkisi kaderin önce yazılıp sonra tecelli ettiğine dair olan inanç ile de ilişkilidir. (Şentürk, 2017: 476).

Hıfz etmege daķāyık-ı ma‘nā-yı lafzını

Pîr-i hîred ki ya‘ni ‘**uṭārid** yazar ḥattı

K2/31.b

Cam-ı Cemşid de derler. Esatire göre Cem’in şarap içtiği yedi madenden mamül sihirli kadeh, bir adı da cam-ı cihan-nümadır. (Onay, 2016: 102).

Gül mevsimidür elde **mey-i cām-ı Cem** gerek

Her lahza ‘ayş idüp kişi ferhunde dem gerek

G32/1

Dünyayı kaplayan büyük dağ olup Anka’nın mekanı tasavvur edilir. Kâsım, sevgilinin himmeti karşısında Kaf Dağı’nın zerre kadar hükmü olmadığını savunur.

Himmetüñ katında şāhā habbece yok **kūh-ı Kāf**

Luṭfuñ deryāsına nisbet degüldür lücce-i yemm

G40/6.b

Acem kaynaklı şahsiyetleri anarak sevgilinin yüceliğini ifade etmiştir.

Ol **Sikender**-kadr **Dārā**-devlet[ü] **Cemşid**-baht

Bendes olmağa anuñ fahr ider fağfūr-ı **Cem**

G40/4.b

5.2. Kitaplarda Doğrudan veya Dolaylı Olarak Adı Geçen Şahıslar, Varlıklar, Mekanlar

Kuranda geçen mübarek geceleri ifade ederek, devrin padişahına övgüler yazar. Padişahın her gecesinin Kadir ve Berat geceleri kadar kıymetli olması için dua eder.

Olsun hemişe gicelerüñ **Qadrıla Berāt**

Eyyām-ı devletüñ kamu nev-rüz ‘iyd ola

K3/23.m

Mushaf’a benzeyen yüzde ayva tüyleri rahmet ayet olarak değerlendirilir. Sevgilinin güzelliği de bu ayetlerin açıklamasını yapar: (Özcan, 2012:180).

Hadd hattuñdan okımaz **sûre-i Nûr u Duḥān**

Ḳāmetüñde görünür toḡrusı hatt-ı istivā

G1/7.m

Sevgilinin mekanı firdevs cennetlerine benzetilir.

Āsitānuña ‘acebmidür yüzini sürse ḥûr

Bâḡ-ı firdevs-i behişt ü ravḡa-ı rêvānıdur

G7/12.m

Yanak, dudak ve çene çevresinde bulunan ayva tüyleri Hızır as. ile birlikte ele alınır. Âşık, sevgiliyi hayal edince hayat bulur. Ayva tüyleri, sanki akarsuyun yanında yemyeşil bir bahçe gibi tasavvur edilir. Su, yeşil renk ve hayat Hızır’ın ab-ı hayat kıssasını hatırlatır. Sevgilinin dudağı âb-ı hayat, hattı da Hızır olur. (Özcan, 2012: 180).

Zülf-i pür-çinüñ ki baş egmiş zülâl-i la‘lûñe

Hızır-ı devrândur ki gūyā ‘ayn-ı Kevşer yaşdanur

G12/8.m

Ağız ve dudak için de beyitlerde, en çok cennetteki Kevser şarabı ve Kevser Suresi benzetmesi yaygındır. (Özcan, 2012: 181).

Lebine **Kevşer** ü ḳāddine **Sidre** der Ḳāsım

Yüzine gülşen-i bâḡ-ı cinān Muḥammedüñ

G30/13.m

Hz. Süleyman üzerinde ism-i azamın yazılı olduğu bir yüzüğe sahipmiş. Sevgilinin ağzı, Hz. Süleyman’ın mührü gibidir. O ağızdan çıkan emirlere bütün insanların ve cinlerin boyun eğmesine şaşırılmamak gerekir. Sevgili cevher gibi kıymetli dişlerini sanki ağzına Süleyman’ın mührü vurulmuşçasına gizlemektedir. (Erdoğan, 2013: 318).

Şaklamağa diyü haţtuñdan dişüñ gevherlerin

Gizleyüp ağzuñ vurur **müñr-i Süleymān** üstine

G53/6.m

Sevgilinin boyu cennetteki Tuba ağacı gibi uzundur. Dudağı ise Kevser suyu kadar latiftir. Sevgilinin mahallesi cennet, kendisi ise cennet hurisidir.

Ḳaddüñe **Ṭubā** lebüñe **Kevşer** ü ya selsebîl

Küyuña cennet saña ḥūr-ı cinān dersem n'ola

G59/5.m

Kabe, İslam inancında önemli bir mekandır. Ziyaret, hac makamıdır. Tavaf edilir. Aşık sevgilinin mahallesini, mekanını tavaf etmek istemekte ancak rakip ona engel olmaktadır.

Ka'be-i küyuñda ḳomaz kim ṭavāf idem raḳīb

Māni' olur baña ol şeyṭān murādumdan hemi

G60/11.m

Hız. Yusuf edebiyatımızda yüzünün ve ahlakının eşsiz güzelliğı ile şöhret bulmuştur. Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzelliğı hem Mısır ülkesine hem de Yusuf'a benzetilir. Sevgilinin güzelliğı anlatılırken Hız. Yusuf'un kıssalarına telmihte bulunulur. (Özcan, 2012: 163-164). Yakup peygamber ise oğlu Yusuf'tan ayrı düştüğü için evi hüzünler evi olarak anılır.

Mısrında ğarīb olalı sen **Yūsuf-ı Mışruñ**

Ya'ḳub-şıfat külbemüz aḥzānla ṭoldı

G63/2.b

5.3. Aşk Hikayesi Kahramanları

Leyla ve Mecnun hikayesinin kahramanı olan Mecnun tüm aşıkları temsil etmektedir. Aşıklar sevgilinin Mecnunlarıdır. Klasik şiirde bu bağlamda telmihte bulunulur. Kâsım da Mecnun'u anarken klasik mananın dışına çıkmamıştır.

‘Aşkunuñ **Mecnūn**ları hālın haqıķat bilmedi

Leyle-i zülfünde olmayan giriftāruñ senūñ

G36/7.m

5.4. Diğer Şahsiyetler

Harut ve Marut, Kuranda ismi geçen iki melektir. Büyücülükleri ile anılırlar. Kâsım, sihir yapmakta sevgilinin gözlerinin Harut'a ilim öğretecek kadar maharetli bir büyücü olduğuna işaret etmiştir.

Bileydi harām olduğın ‘ilmini **Hārūt**

Gösterseyidi çeşmūñ aña sihr-i helāli

G64/5.m

6. BÖLÜM

ORTAK MANZUMELER

Her şair, hem kendi dönemindeki hem de kendinden önceki dönemdeki üstad şairlerden az veya çok etkilenmektedir. Ortak manzumelerin tesbiti şairin etkilendiği şairlerin ispatı niteliğindedir.

6.1. Ahmet Paşa ile Ortak Manzumeler

Kâsım'ın 15. yüzyılda yaşadığı düşünülerek devrin önemli üstad şairi Ahmet Paşa ile ortak olarak kullandığı redifler tespit edilmiştir.

Tablo 1.4. Ahmet Paşa ve Kâsım ortak manzumeler

Ahmet Paşa	Kâsım
Bağ-ı behişt aks-i cemali Muhammedün Arş-ı mecid vasf-ı kemal-i Muhammedün K7/1.b	Fedâ yolına bu rûh-ı revân Muhammedün Nişâr ayağına cân u cihân Muhammedün G30/1.b
Rumi evrak-ı gül-i handan tutar hoş buy ile Gül yüzün vafında Ahmednice kim defter yazar G66/7.b	Haddi üzre nüsha-ı haftın kaçan dilber yazar 'Ömrini 'uşşâkuñ ebter etmege defter yazar G20/1.b
Şöyle yakdun beni kim ağlayacak çeşmümden Ab yirine revan âteş-i süzân dökilür G73/4.b	Şöyle germ oldı derûnumda gamun âteşi kim Berg ü şâh dem urıcağ âteş-i süzân dökilür G67/4.b

Cihan güzelleri çün bi-vefa imiş bildük Gönül vefasuza virmek hata imiş bildük G161/1.b	Kemend-i zülfini yārūñ belāy ımış bildük Aña neçe dil ü cān mübtelāy ımış bildük G38/1.b
Ol kadar kan agladı hamem ruhun vasfında kim Oldı rebgin gül gibi evrak-ı divanum benüm G187/5.b	Ehl-i derd ol Kāsımā vaşlumdan isterseñ devā Tolıdur dıvānelerden şaff-ı dıvānum benüm G42/5.b
Hikayet-i gam-ı hicran-ı yarı mı diyelüm Şikayet-i sitem-i ruzigarı mı diyelüm G189/1.b	Firāk-ı hasret-i rüy-ı nigārmı diyelüm Cefā vü cevır ü gamı rūzgārmı diyelüm G43/1.b

Tablo 1.5. Çağdaşı Ahmet Paşa ile kullandığı ortak redifler

Gazel numarası	Redif
K. G7 – A. G30	“Muhammedün”
K. G6 – A. K16	“dost”
K. G17 – A. G52	“yatur”
K. G66 – A. G54	“geçer”
K. G11 – A. G59	“gelür”
K. G15 – A. G61	“eyler”
K. G20 – A. G66	“yazar”
K. G67 – A. G73	“dökilür”
K. G18 – A. G77	“gider”
K. G23 – A.143	“lutf”
K. G32–A. G152	“gerek”
K. G31–A. G155	“Alinün”
K. G38–A. G161	“-imiş bildük”
K. G36- A. G166	“-un senün”

K. G42- A. G187	“-um benüm”
K. G43- A. G189	“mı diyelüm”

7. BÖLÜM

ŞAİRİN FARKLI KULLANIMLARI

Şairler, eserlerinde farklı kullanımlara yer vererek özgün olma yoluna giderler. Bu tür kullanımlar şairin tanınması adına önem arz etmektedir.

7.1. Şairin Farklı Kullanımları

Kâsım sanat yönünden çok güçlü bir şair olmadığından, ona özgü çok fazla kullanım tespit edemedik. Klasik şiirdeki bazı mazmunları tekrar etmesine karşın, dilindeki sadelik içerisinde göze çarpan bazı halk deyimleri ve mazmunları aşağıda sıraladık.

‘azm-ı şifāhān eyle: *İsfahan şehrinde kalma konusunda ısrarcı olmak.*

İsfahan, İran’da bir beldedir. Bu beldede kırk gün oturanların mutlaka cimri ve bencil olacağına inanılmış. (Onay, 2016: 220). Kâsım da bu beyitte olgun kişiler için İsfahan şehrinde kalma konusunda ısrarcı olmanın abes olacağını vurgulayarak, İsfahan şehrinin kullanılan klasik manasına işaret etmiştir.

Çeşm-i ‘ālem hāk-i pāyūnden bulurken nūr-ı fer

Pes ‘abeşdür kehl için ‘**azm-ı Şifāhān eylemek** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 34, Mısra 14*).

bat-: *Gömülmek II şanssız baş, şanssız insan.*

Batmak fiili genellikle gömülmek manasında kullanılır. Ancak Kâsım, bu beyitte “-iş” ekini fiile ekleyerek şanssız anlamında bağlamsal bir kelime oluşturmuştur.

Şikāyet eyleme Kâsım igende t̄ālî‘den

Batış başuña çü emr-i Hudāyımış bildük (*Kâsım Dîvânı, Gazel 38, Mısra 12*).

“Kâsım felekten, kaderden şikayet etme, başına gelenler Allah’ın emridir biliriz.”

burın: *Burun (vezin gereği -da eki kullanılmıştır.).*

Sevgilinin hasreti ile aşık gözyaşı döker ve genellikle bu gözyaşı nehre benzetilir. Ancak bu beyitte şair, ağlarken gözünün yanısıra burnundan da nehirler döküldüğünü ifade eder.

Hayâl-i kâmet-i ra‘ nâsı fikriyle müdâm

Burında dökilen cûy-bâr mı diyelüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 43, Mısra 10*).

feth-i bâb it: *Kapıyı fethetmek. (sevgilinin gönül kapısını fethetmek; gönül kapısını açmasını istemek).*

Eşigüñe sâ‘ il-i eşküm revân etdüm şehâ

N’ola ol üftâdeye bir dem iderseñ **feth-i bâb** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 4, Mısra 20*).

“Sevgilinin kapısının eşigine gözyaşım aktı. Dostun aşığa bir kere kapıları açsan ne olur?”

galtân oyna: *Galtan oynamak.(top oynamak; yuvarlamak).*

Zülfi meydân-ı hüsn içinde çevgân idicek

N’ola başlar top olup ayakda **galtân oynasa** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 55, Mısra 8*).

hıyâr-ı ni‘ met: *Nimetin muhayyerliği.*

Burc-ı saḥâda toḡalı mihr-i bahâ-yı dîn

Ṭoydı hıyâr-ı ni‘ mete ey neçe nâ-nevâ (*Kâsım Dîvânı, Kaside 3, Mısra 20*).

mâ‘ çek: *Su çekmek (ciğerden kova ile su çekmek).*

Aşığın ciğeri kan ve su doludur. Göz iki kovaya benzetilmiş ve her an ciğerden su çektiklerini ifade etmiştir. Aşığın çok ağlaması söz konusudur.

Gül yüzüñi tâze vü ħandân u ħurrem dutmaġa
Her dem iki delvile çeşm cigerden **mā' çeker** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 23, Mısra 6*).

nokta-ı dehr-kenâr: *Dünyanın kenar noktası(ekvator).*

Sevgilinin yanağı, dünyadaki ekvator çizgisi gibi ortaya çıktı.Yazı, pergelle ağzına daire çizmiştir, diyerek sevgilinin yüzündeki güzellik unsurlarının kusursuzluğunu vurgulamaktadır.

Oldı 'ayân **noġta-ı dehr-kenâr** ħattı
Pergârle dehânına çün çekdi dâ'ire (*Kâsım Dîvânı, Kaside 2, Mısra 20*).

sapa geç: *Doğruluktan ayrılmak.*

İrdi meşâmmuma yine bir şemme bûy-ı yâr
Vardı meger ki kûyına yoldan **şapa geçer** (*Kâsım Dîvânı, Gazel 66, Mısra 4*).
[şapa geç, -er]

terkîk-i bedî' id: *Aşîkar olanı incelterek ,yumuşatarak söylemek.*

Taġķîķ-i me'ânî kıla takrîr-i kelâmı
Terķîķ-i bedî' ide beyânında hüveydâ (*Kâsım Dîvânı, Kaside 1, Mısra 10*).

tıfl-ı 'azîz ol: *Gönlün kıymetli çocuġu olmak.*

'Uşşâķa cefâ eylemegi 'âdet idinme
Ey tıfl-ı 'azîz olmaya tâ soñra saña ħû (*Kâsım Dîvânı, Gazel 49, Mısra 4*).

yunul: *Hafif, hoppa.*

Yaşum gibi işigine yüz sür **yunul** şabâ
Kim ķanda ola ancılayın bir 'âlî-cenâb (*Kâsım Dîvânı, Gazel 68, Mısra 9*).

8. BÖLÜM

ŞAİRİN NAZİRE MECMULARINDA BULUNAN ŞİİRLERİ ve ŞİİRLERİNE YAZILAN NAZİRELER

Mecmua; seçme şiirlerin ya da muhtelif konularda kaleme alınmış eserlerin bir araya getirildiği eserleri genel adıdır. Nazire ise; bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede olmak üzere yazılan benzer şiirdir. Muhteva ve şeklin önceden belirli olduğu dîvan şiirinde şâirler yeni muhteva arama ihtiyacı hissetmeden mevcut olanı değişik bir tarzda kendi üsluplarını katarak ifade etmeye çalışmışlar, bunun için nazîre yönteminden faydalanmışlardır. Nazîre geleneği dîvan edebiyatının kuruluşundan, Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiş bir gelenektir. Bu gelenekle yazılmış olan şiirler meraklılarınca toplanarak ve nazîre mecmûaları meydana getirilmiştir. (Kaya, 2005: 48). Esas aldığımız metinde bulunmayan, Kâsım'a ait olduğu kuvvetle muhtemel olan bazı gazeller tespit edildiğinden inceleme bölümünde onlara da yer vermekteyiz.

8.1. Pervane Bey Mecmuası

Pervane Bey tarafından derlenen aynı adlı mecmua, eserdeki ferağ kaydına göre M. 1560-1561 tarihinde istinsah edilmiştir. Mecmuada, esas aldığımız çalışmada bulunan şiirlerle ortak şiirler olduğu gibi farklı şiirler de göze çarpmaktadır. Farklı şiirleri aşağıda sunmaktayız. Mecmuada (Gıynaş, 2017: 18); Kâsım'ın 15 şiiri bulunmakta ve bir şiirine İlmî, Kemalpaşazâde, Mübînî nazire yazmıştır:

8.1.1. Pervane Bey Mecmuası'nda Kâsım'a Yazılan Nazireler

2205 Nev'-i âhar der-baħr-i mef'ûlû mefâ'îlû mefâ'îlû fe'ûlûn [Ez-ân-i Kâsım]

(Gıynaş, 2017: 826).

1 Cân bâğına kıaddûñ şanemâ serv-i revândur
Dil kışverine ğamzelerûñ âfet-i cândur

2 Haţtuñla ħadûñ yâdına miħrâb-i kıaşuñda
Virdüm dün ü ğün sûre-i Nûr ile Duħân'dur

3 Yaşum ğibi çün oldu revân serv-i revânuñ
Bildüm anı kim şu ğibi 'ömrüm ğüzerândur

4 Ebrûña nigâh eyledüğüm şevķ-i lebûñden
'İd ayna câm-i mey içenler nigerândur

5 Kâsım seni derd ü ğam-i 'ışķ ile kıılan pîr
Bir serv-ķad ü lâle-ħad ü tâze cevândur

2206 Nazîre-i Mübînî

1 Yok yire baña cevır iden ol ğonçe-dehândur
Ġül bergidür ağızında tıran şanma zebândur

2 Hecr ile helâk eyledi 'uşşâķı ğorinmez
Başdan ayağı ol lebi mül var ise cândur

3 Reşk eylemedin la' lûñe her şâm ü seħer âħ
Bağı ğüzelüm ğonçelerûñ toptolu kıandur

4 Başı kııyısına düşüren hecr ile ħalkı
'Âlemde o müjĝanı sehm kıaşı kemândur

5 Sînemde ğam-i 'ışķ-i fülân ğerçi nihândur
Ma' nâda Mübînî velî ğün ğibi 'ayândur

2207 Nazîre-i Kemâl Paşa-zâde

1 'İşveyle alan ğöñlümi ş'ol ħûr-i cinândur
Bir bülbülü çok ruhleri ğül ğonçe-dehândur

2 Sükker lebûne nice fidâ olmaya diller
Bezm içre çü gûyâlık iden tûî-i cāndur

3 Meşşâta el uzatmağa diler şaçuña âh
Zinhâr aña aldanma şakın ‘ömre ziyāndur

4Çeng oldı kadüm çünki o servün hevesinde
Ney gibi anuñçün işümüz âh ü figāndur

5 Bezm içre senün zühre tutup hüsnuñe âheng
Raķsa girüben ay ü güneş nūr-feşāndur

2208 Nazîre-i ‘İlmî

1Esrâr-i maḥabbet ki dil ü cānda nihāndur
Zāhirde bu ḥayrānlıgumuz aña nişāndur

2Biñ yılda beyān olmaya dil derdini dirsem
Ḥālüm saña ey māh güneş gibi ‘ayāndur

3Kūyuñ koyuban gülşen-i cennet dilemez dil
Ey hūr-liķā ol baña gül-zār-i cināndur

4Kaşd eyler imiş ğamzelerün cānuma her dem
Cān üzre ne emr eyler ise ḥükmi revāndur

5Dirlerse saña ‘İlmî degül ‘âşık-i şādık
Vallāhi ve billāhi ve tallāhi yalandur

8.1.2. Pervane Bey Mecmuası’nda Kâsım’ın Yazdığı Nazireler

Zemin Şiir¹: 2157 Nev‘ -i âḥar der-baḥr-i mezbūr
Ez-ān-i *Nizāmî Celebi* Konya’dan şeyḥ-zādedür tâze iken vefāt itmişlerdür

1Ḥaṭṭuñ ol pîrūzedür kim la‘l-i nāb üstindedür
Leblerün ol la‘l kim dürr-i ḥōş-āb üstindedür

¹**Zemin (model) şiir:** Kendisi örnek alınarak benzeri yazılan şiire zemin veya model şiir denir. Nazire

2 Hāk ol ey dil pertev-i hūsninden isterseñ naşīb
K'āfitābuñ tābına menzil tūrāb üstindedür

3 Çeşm-i giryānumda ey dil-ber hayālī ḡaddūññ
Bir nihāl-i tāzedür kim cūy-i āb üstindedür

4 Kāmetüm ş'ol dāla dönmişdür ki derd altındadır
Gözlerüm ş'ol ' ayna beñzer kim ' azāb üstindedür

5 Yüzüñ üstinde vaṭen ṭutsa gözüñ olmaz ' aceb
Menzil-i mirriḡi dirler ki _āfitāb üstindedür

6 Zülf ü ebrūñı görenler dir hezārān āferīn
Ş'ol mu' anber çetr kim müşğīn ṭınāb üstindedür

7 Ey Nizāmī vaşla şād olma vü hicrāna melūl
Kā'inātuñ ḡālī çün kim inḡılāb üstindedür

2163 Nazīre-i Kāsım Beg

1 Ş'ol ruḡ-i zībā ki zülf-i pīç ü tāb üstindedür
Gūyiyā şems-i ḡuḡādur kim seḡāb üstindedür

2 Gitmesün pend eyle ' aynumdan hayālī ḡaddūññ
Tāzedür şolmaz müdām ol gül ki āb üstindedür

3 Pāy-būsuñ ārzūsından şeh-i ḡāver-zemiñ
Āsitānuñda yüzi her gün tūrāb üstindedür

4 ḡaddūñ üzre ş'ol hilāl ebrūñı beñzer gördi kim
Māh-i nev dā'im anuñçün āfitāb üstindedür

5 Ġamze-i ḡün-rizi ey dil-ber cigerde çeşmüññ
Tīr-i ḡançer şanki ṭoḡranmış kebāb üstindedür

6ḡālūñi gördükçe ş'ol sükker lebünde şanuram
Kim meges cām-i şerāb-i la' l-i nāb üstindedür

7Āteş-i ruḡsāruña Kāsım yaḡardı cism ü cān
Līk anuñ ṭurre-i müşğīn-i niḡāb üstindedür

Zemin Şiir: 4467 Nev' -i âhar der-baħr-i fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün
fe' ilün ez-ân-i *Necâtî Beg*

1 Gözümüz rüşen ider lutf ile ħāk-i ħademün
N'ola ey serv-i revân şimdi mi gördün keremün

2 Ķadd ü zülf ü dehenün oldı elif lâm ile mîm
Ol sebebdan dîl ü cân lezzetin aldı elemün

3 Hele ben çākerüne rāhat-i cādur cevrun
Hele ben kemterüne zevĶ ü şafādur sitemün

4 Ħüsn yārenlerinün görmemişüz kemligini
Meger ey serv-i cefā-pîşe miyānuñla femün

5 Vaşf-i ħālüm yazalı zülfün ucından şanemā
Başı derd ile Ķara Ķana boyandı Ķalemün

6 Ben Ķamuñ yir idüm evvel sitem ü hecrünle
Şimdi yir oldı beni derd ü belā ile Ķamuñ

7 Düşdi fūrĶat şebine gitdi Necâtî dervîş
Billāh ey şubĶ-i sa' ādet demün olsun dî demün

4482 Nazîre-i Ķāsım Beg

1 Şanemā Ķıldı dü-tā Ķaddümi bār-i sitemün
Dil ü cân ü tenümi yaĶdı senün nār-i Ķamuñ

2 Pādîşāhum Ķuluña fūrĶat ile Ķılma ' azāb
Sehv ile gerĶi günāh eyledi Ķanı keremün

3 Yād idicek giceler dāne-i ħālün yaĶaram
Āteş-i āhum ile Ķırmenini şubĶ-demün

4 Ķanımı dökmege Ķaşd eyleyicek Ķamzeñ oĶı
Ħışm ile Ķurup aña yā şunar ebrü-yi ħamuñ

5 RuĶların vaşfını yazdukĶa bu Ķāsım şanemā
Od şaçılur varāĶ üstine dilinden Ķalemün

Zemin Şiir: 4562 Nev' -i âhar der-baħr-i fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün
fâ' ilün ez-ân-i *Sa'dî-i Cem*

1 Servi ser-gerdân ider nâz ile reftâruñ senüñ
Sünbülü bîmâr ider zülf-i siyehkâruñ senüñ

2 Bu kamer devrinde dil şehrîn ħarâb itmek diler
Hey kıyâmet hey dimezseñ çeşm-i mekkâruñ senüñ

3 Germ olup ' ışkuñ odında serverâ âb-i revân
Ĥâke yüz urmazdı olmasa hevâdâruñ senüñ

4 Zülfüñüñ dârına ber-dâr it bu göñlüm düzdini
Andan özge aşmalu yokdur günehkâruñ senüñ

5 Zülf-i ' anber-bârını medĥ itdügünçün Sa' diyâ
Anuñ içün ġayrıdan yig oldu eş' âruñ senüñ

4566 Nazîre-i Kâsım Beg

1 Göñlümi siħr ile aldı çeşm-i ' ayyâruñ senüñ
' Aqlumı yağmâladi zülf-i siyehkâruñ senüñ

2 Şevķumüñ bâzârı germ iken metâ' -i vaşluña
Naķd-i cân alup benümle var mı bâzârun senüñ

3 Ol şeker-lebden vefâ kılmaġa iķrâr eylemek
Bilürem ġitmez göñülde herġiz inkâruñ senüñ

4 ' Işkuñüñ mecnûnları ĥâlin ĥaķîķat bilmedük
Leylî-i zülfünde olmayan ġiriftâruñ senüñ

5 Râz açarduñ bûlbûl-i şûrîdeye ey ġonçe-leb
Ĥâr ġibi dâmenüñ ħutmasa âġyâruñ senüñ

6 Bend-i zülfünden ne mümkün ola dil murġı ĥalâş
Nâzır iken aña ol çeşm-i sitemkâruñ senüñ

7 Her kelâmı Kâsım'ıñ cānā ter ü nāzük düşer
Yazsa evşāfın leb-i la' l-i şeker-bāruñ senüñ

Zemin Şiir: 4657 Nev' -i āḥar der-baḥr-i fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün
fāilāt ez-ān-i *Aḥmedī*-i Selef

1 Anuñ içün virdi Ḥaḫ saña cemāli ol cemīl
Kim kemāl-i şun' ına ola yüzüñ rüşen delīl

2 Didügi içün benefşe kim şaçuña beñzerem
Dilini tartup ḳafādan atdılar anı kelīl

3 Ne 'aceb öykünür ise serv zībā ḳaddüne
Kim ṭavīl olanda olmaz 'aḳl yā olur ḳalīl

4 Gül ḥayāsın yire döküp yüzüne_öykünmiş meger
Lā-cerem uş yile varup ṭopraḡa düşdi zelīl

5 Aḥmedī şabr eyle 'ışḳ odına İbrāḥīmvar
Ger dilerseñ kim olasın yār ḳatında Ḥalīl

4663 Nazīre-i Kâsım Beg

1 Kāmetüñ servin görelden eşk-i çeşmüm oldı Nīl
Döstüm bu cūybārum maḥv olur işitse Nīl

2Küştesine ḡamzeñüñ her dem lebūñden ḥūn-bahā
Didi ḥaḳḳuñdur eger şabr eyler iseñ ben kefīl

3Ḥāl-i müşḡinüñ şalar üstine 'anber zūlfüñi
Gūyiyā şalmış gibi boynına cāmīler fetīl

4Leblerūñden niçe kez şordum miyānuñ vaşfını
Didi epsem ṭut dilüñ itme bizümle ḳāl ü ḳīl

5Cevrūñi görüp seni Kâsım nice terk eylesün
Kim meşeldür göz cān virmek olur müstaḥīl

Zemin Şiir: 6516 Nev' -i āḥar der-baḥr-i fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün
fe' ilün ez-ān-i *Aḥmed Paşa*

1Yine yan şem‘ gibi şubha dek ey cân bu gice
Ki tola şevküñ ile şöhet-i cânân bu gice

2Germ olup şevk ile yanmağa pervâne gibi
Tan mıdur diñmez ise şem‘-i şebistân bu gice

3Hüsn-i tâli‘ ile sitâremde şeref bula bugün
Ki tulû‘ itdi yine ol meh-i tâbân bu gice

4Şulasam n’ola gül-âb ile gözüm hücrelerin
Ki gelür hânemüze ‘izz ile mihmân bu gice

5Aḥmedâ saña kemâl oldı ‘atâ-yi ezeli
Ki nedim oldı senüñ bezmüne Ḥassân bu gice

6517 Nazîre-i Kâsım Beg

1 Yâr ğayr ile olup gül gibi ḥandân bu gice
Ḥâr-i ğayretle beni eyledi giryân bu gice

2 İşidüp düşmen ile hem-ḳadeḥ olduĝuñı dün
İçerem tolu tolu ey meh-i tâbân bu gice

3 Olasın diyü bu ğam-ḥânemüzüñ mihmânı
Sîne tennürına aşdum dili biryân bu gice

4Vâlih ü deng olup esrâr-i dehânuñda revân
Teng olup şubha deĝin bu dil-i ḥayrân bu gice

5Niçe pervâne gibi yanmaya Kâsım şâhâ
Germ olup şem‘-i cemâlünle şebistân bu gice

Zemin Şiir: 7276 Nev‘-i âḥar der-baḥr-i mef‘ ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilât
ez-ân-i *Necâtî Beg*

1Mecnûn sürindi vâdî-i ḥayretde serseri
‘İşkıñı başa iltemedi ol yabân eri

2Hicrân esîrine söĝetursañ ne döstüm
Vâcib degül mi ḥayr ile añmak ölenleri

3La' lîn lebüne cân ile dil müşteri iken
Bâzâr iderseñ ey boyı şımşād elüñ beri

4Hürşîd gözüñ üzre kaşuñ var dimez velî
Sen pâdişâh-i hüsnsin ol bir kalendarî

5Beñzer nigâra diyü be-ğâyet uçurdılar
Kendözini yitürse ' aceb olmaya perî

6İksîr-i ' ışık ile işin altun iden yiñer
Ta' yîb iden hamâkat ider kîmyâgeri

7El çek boşaduñ ise zenini zamānenüñ
Olmağ gerek Necâtî kişi sözünñ eri

7277 Nazîre-i Kâsım Beg

1 Ey dil belâ-yi ğamdan olayın diseñ beri
Var yâr idinme kendüñe hercâyî dil-beri

2 Kim ' arz idüp cemâlini gün gibi cā-be-cā
Bâzâra gire tutmağ her yaña müşteri

3 Tûtiye zehr vire çeşm ü lebinden ol
Her zâğ-ṭab' a nuql ide bādām ü sükkeri

4 Lâyık mıdur ki hüsñ iline pâdişâh iken
Her bir ḥasîsüñ eyleye kendüyi çâkeri

5 Her bir pelîde giceler âsâyiş itmege
Berg-i semenden eyleye bālîn ü pisteri

6 Kâsım dürişme vaşfını taḥrîr kılmağ
Ş'ol kimsenüñ ki şığmaya dünyāya defteri

Zemin Şiir: 7420 Nev' -i âḥar der-baḥr-i fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün
fe' ilün ez-ân-i Veliyyüddîn-zâde *Aḥmed Paşa*

1 Sidre dīvāne gibi rakş urur ey serv-i sehī
Müntehā kıaddūñle şalınıcak gāh gehī

2 Şubh yırtar yaķasın māh-i ruķuñ şevķi ile
Āsumān mihrūñ elinden yire urur külehi

3 Ne hūmā sāyeli tāvūs olur ol zūlfı görūñ
Ki gülīstān-i cemāl olmış anuñ cilvegehi

4 Ne belādur bu ki bālāsı kıyāmet kıparur
Şīve-i nāz ile ol sürme-i çeşm-i siyehi

5 Meh muķābil olımaı hūsnūñe ey şāh-i cemāl
Çerķe sultān olup ılduzlar olursa sipehi

6 Aķmed'ūñ gōñli ķarīmīnde ruķ ü zūlfūñ umar
Müşğ zencīr ile ķandīl-i meh-i ķār-dehi

7423 Nazīre-i Kāsım Beg

1 Muşţafā'dur bu zamān hūblarınūñ pādīşehi
Yüzīnūñ nūrı ğulām itse n'ola mihr ü mehi

2 Gözüñ āhū-yi Hūten'dür niķe cān şaydın ider
Gūşe-i bāğ-i cemāl olmış anuñ tekyegehi

3 Gül kızardı görüben reng-i ruķın ķacletden
Rāstī ķāmetine reşk ider serv-i sehī

4 Dil şaķı ' aķdine meyl itmege dil bulmadı tarīķ
Anuñ iķün ki bulımaı kışı zulmetde rehi

5 Ol ķabīb eylemesün hūsnı zekātını dirīğ
Kāsım-i ķaste-i bī-ķāresine gāh gehī

Zemin Şiir: 7600 Nev' -i dīğer der-baķr-i fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn
fā' ilūn ez-ān-i *Necātī Beg*

1 Kāşlaruñ ş'ol ğamze-i hūn-rīz rāmīler gibi
Kim şaķuñ der-bendini kesdi ķarāmīler gibi

2 İşigüñde baş koyup cânlar virenler dōstum
‘Ömr-i sermed kesb ider dārü’s-selāmīler gibi

3 Ruḥlaruñ devrinde Rūm üstine ḥaṇçerler çeküp
Zūlf-i pūr-çīnūñ girihler geydi Şāmīler gibi

4 Yağma ben dervīşüñi kim başum üzre dūd-i āh
Pīç pīç olmuş-durur meftūl-i cāmīler gibi

5 Ol cihetden kim ‘Aṭāyī’dür Necātī’ye kemāl
Nazm içinde māhir olmuşdur Nizāmīler gibi

7603 Nazīre-i Kāsım Beg

1 Kırđı çeşmüñ ş’ol kemān-ebrūyı dāmīler gibi
Tīr-i ḡamzeñ gözleri gözler ḥarāmīler gibi

2 Nefḥ-i ‘İsā-veş şabā yili virürken cāna cān
Sen daḥi çāk it kabā cūş eyle nāmīler gibi

3 Nergis urındı çemenlerde kalender gibi tāt
Dökdi sübül tūresin boynına cāmīler gibi

4 Mevsim-i gülde eger olmak dilerseñ lāle-reng
Koma elden bādeyi bu dem müdāmīler gibi

5 ‘İd-i ‘uşşāk irdi Kāsım gel ‘Alī’nūñ ‘ışkına
Yāreler ur sīneñe resm-i Ḥüsāmīler gibi

8.2. Mecma'ı'n-Nezâir, Edirneli Nazmî

Edirneli Nazmî, 16. yüzyılda yetişmiş bir klasik şairdir. Türkî-i Basît ekolü temsilcisi olarak bilinir. Ayrıca Mecma'ı'n-nezâ'ir adlı şiir mecmuası ile de tanınmaktadır.

Mecma'ı'n-nezâ'ir'in yazılış tarihini bildiren ilk kaynak olan Latîfî Tezkiresi'dir. Burada bildirilen 930 kaydına rağmen Köprülü, hususî kütüphanesindeki Latîfî Tezkiresi nüshasında bu kayıt bulunmadığı için matbû nüshaya itibar etmemiş ve “Tezkiresini 945’de (1538/39) yazan Sehi’nin bu eserden bahs etmesi bu mecmû’anın herhâlde o târihten evvel yazılmış olduğuna pek sarîh ve pek kat’î bir delîldir” demiştir. Rıdvan Canım’ın doktora tezi olarak hazırlanan Latîfî Tezkiresi metninde ise bu tarih 940 (1533/34)’dur. Nazmî’nin hayatı ve eserleri ile ilgili birçok konuda olduğu gibi mecmuasının telif tarihinde de problem vardır. (Köksal, 2017: 21). Mecmua’da, Kâsım’ın 11 şiiri bulunmakla beraber bir şiirine beş şair nazire yazmıştır: Hasbî, Hayretî, Nazmî, Necâtî, Safâyî. (Köksal, 2017: 36).

8.2.1. Mecma'ı'n-Nezâ'ir’de Kâsım’a Yazılan Nazireler

5069 Ez-ân-ı Kâsım

1 Kodî çeşmüñ şol kemân-ebrûyî râmîler gibi
Tîr-i gamzeñ gözleri gözler harâmîler gibi

2 Nefh-i ‘Îsâveş sabâ yili virürken câna cân
Sen dahı çâk it kabâ cûş eyle nâmîler gibi

3 Nergis urındı çemenlerde kalender gibi tâc
Dökdi sünbül turesin boynına câmîler gibi

4 ‘Ârız-ı kâfûruñuñ üstinde zülf-i ‘anberîn
Bagladı müşkîn girih Rûm içre Şâmîler gibi

5 Sohbet-i hâs eyle bir yâr ile nûş it câm-ı mey
Zâyî‘ itme ‘ömrüñi bu demde ‘âmîler gibi

6 Mevsim-i gülde eger olmak dilerseñ lâle-reng
Koma elden bâdeyi bu dem müdâmîler gibi

7 ‘Îd-ı ‘uşşâk irdi Kâsım gel ‘Alî’nün ‘ışkına
Yâreler ur sîneñe resm-i Hüsâmîler gibi

5070 Nazîre-i Necâtî

1 Kaşların şol gamze-i hûn-rîz râmîler gibi
Kim saçın der-bendini kesdi harâmîler gibi

2 Baş koyup taş ışığında cân virenler dûstum
‘Ömr-i sermed kesb ider dârü’s-selâmîler gibi

3 Ruhların devrinde Rûm üstine leşkerler çeküp
Zülf-i pür-çînün zirihler geydi Şâmîler gibi

4 Yakma ben dervîşünü kim başum üzre dûd-ı âh
Pîç pîç olmuş durur meftûl-i câmîler gibi

5 Ol cihetden kim ‘Atâyî’dür Necâtî’ye kemâl
Nazm içinde mâhir olmuşdur Nizâmîler gibi

5071 Nazîre-i Safâî

1 ‘Ârif ol irdi bahâr oturma ‘âmîler gibi
Olma hâmiş cûşa gel bu demde nâmîler gibi

2 Cennete döndi cihân bir hûr elinden bâde iç
Yakma hasret odına bagrünü tamılar gibi

3 Hırka geydi gonçeler nâzûk nitekim Edhemî
Saçların sünbüller özendürdi câmîler gibi

4 Aldı sûsen çünkü gülşende eline Zu’l-fekâr
Geydi nergisler zirih fi’l-hâl şâmîler gibi

5 Kârbân-ı bûy-ı zülf-i yâra ugrayam diyü
Taglara düşmüş sabâyîler harâmîler gibi

6 Gamze okın gezleyüp gözlerse dil-ber gözleri
Atduğun yazmaz urur kalbinde râmîler gibi

7Ey Safâyî çâr-yârı sev Muhammed ‘ ışkına
Mezhebün bitürmegil zinhâr İmâmîler gibi

5072 Nazîre-i Hayretî

1 Gamzeler tîrin atarsın baña râmîler gibi
Yıkduñ a zâlim gönül mülkin harâmîler gibi

2 Bir ağız nâz u kırışmeyle kime virseñ selâm
‘Ömrüm ölmez ol ebed dârü’s-selâmîler gibi

3 ‘Abdi şâhum hizmetünde ‘abd-i hâs eyle beni
Bendeñem lâıyk degüldür görme ‘âmîler gibi

4 Leblerün devrinde câm-ı ‘ışk için abdâllar
Artug ayılmadılar şâhum müdâmîler gibi

5 Şâh hakkıçün Hatîboglın görelden Hayretî
Baş açık abdâl olmışdur imâmîler gibi

5073 Nazîre-i Hasbî

1 Çeşm-i hûn-rîzün çeküp hançer harâmîler gibi
Göz göre cân katline sasd itdi râmîler gibi

2 Gamz ile ser-nîzesi cânâ silahşör oldılar
Zülf Dâvûdî zirihler geydi Şâmîler gibi

3 Puhte vü pür-sûz u pür-şevk olsa zâhid bâde-keş
İçmeye ol sâgar-ı sahbâyı hâmîler gibi

4 Bûy-ı zülfinden eser bulmaz nesîm-i subh-dem
Geh eser geh savurur turmaz peyâmîler gibi

5Husrev ü Selmân u Hassân gibi şeyh-i nazm olur
Sözde ma‘ nâ fikr iden Hasbî Nizâmîler gibi

5074 Li-mürettibihî²

1 Çün bahâr irdi yine cûş eyle nâmîler gibi
Sohbet-i hâs eyle hâmûş olma ‘âmîler gibi

2 Dem-be-dem olup bahâruñ şevki ile sîne çâk
Baş açup meydâna gir ‘ışk ile nâmîler gibi

3 Hâricîdür sahn-ı gülşende diyü gün şeb-neme
Thg urur yıl on iki aydur imâmîler gibi

4 Kârbân-ı Çîn idi zülfüñ metâ‘-ı bûy ile
‘Ömr-i sermed kesb ider dârü’s-selâmîler gibi

5 Nazmi kim vasf itdi hüsnüñ husrevâ hûb u hasen
Nazm ile irdi kemâle ol Nizâmîler gibi

8.2.2. Mecma‘u’n-Nezâ‘ir’de Kâsım’ın Yazdığı Nazireler

Zemin Şiir: Taktî‘ eş: Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilât
343 Ez-ân-ı *Ahmedî*

1 Oldı yüzüñüñ hayâsından eriyüben gül âb
Nergisüñüñ hasretinden gözlerüm toldı gül-âb

2 ‘Akl ile kimse bulımaz yüzüñüñ mâhiyyetin
Şem‘ ile nice bulınuban biline âftâb

3 Bir hayâle râzı olmışdur cemâlünden gözüm
Âh n’idem kim harâm oldı bu gözlerüme h’âb

4 Saçlarıñuñ ‘ukdesi ‘aklumu kılmışdur esîr
Gözlerüñüñ fitnessi göñlümi itmişdür harâb

5 Takdı saçuñ mâh-ı bedrûñ boynına müşkîn kemend
Saldı zülfüñ âftâbuñ yüzine ‘anber nikâb

² Tertib eden tarafından (Edirneli Nazmî)

6Devlet-i bâkî senüñ ‘ıskuñ durur bâkî fenâ
Şerbet-i sâfî senüñ dürdüñ durur bâkî şarâb

7Ahmedî yâruñ gerekse varlığı terk eyle kim
Yâr ile sinüñ arañda var ise sensin hicâb

352 Nazîre-i Kâsım

1Olalı ruhsâruña şol turre-i müşkîn nikâb
Kaldı zulmetde bu gönülüm kişverî bî-âftâb

2Çeşm-i mestüñ gör ne fettândur ki genc-i hüsnüñe
İki ejdehâyı hâfız kor kaçan kim kılsa h’âb

3İşigüñe sâyıl-i eşküm revân itdüm şehâ
N’ola ol üftâdeye bir dem iderseñ feth-i bâb

4Bârgâh-ı dilde her lahza hayâli gamzeñüñ
Gözlerüm yaşın şarâb idüp kılur bagrum kebâb

5 Zâhidâ ‘âşıkları men’ eyleme mahbûbdan
Hak katında tâ’âtüñ olmak dilerseñ müstecâb

6Leblerüñe haste cânım hâlini kıldum su’âl
Dermendine tabîb-i cân niçün virmez cevâb

7 ‘Adlün ile Kâsım’uñ gönlin ‘imâret eyle kim
Zulm ile kişver şehüñ devrinde olmasun harâb

Zemin Şiir: Taktî‘ eş: Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘ûlün
568 Ez-ân-ı *Şeyhî*

1 Sen câna gözüm kılalı bir kez nazar ey dûst
İtdi bu gönül iki cihândan güzer ey dûst

2 Lâle yañaguñ gonçe lebüñ yâdına her dem
Tolar gözümün yaşına hûn-ı ciğer ey dûst

3 Kâr itmese gönlüne ne tañ âhum u yaşum
Taşa ide mi yıl ile yagmur eser ey dûst

4 Dil ‘ âşık sorduğı lebün nüktesin ol kim
Cân sırrına ‘ âlimler olur bâ-haber ey dûst

5 Sini sevenün agladuğına sevinürsin
Sakın ki _ışidüp işüni düşmen güler ey dûst

6 Mihründen ura zerreleri topragumuñ raks
Senden sinüme ir se nesîm-i seher ey dûst

7 Devlet tozu irişmege bir dem kademünden
Hâk eyledi Şeyhî yoluña cân u ser ey dûst

8 Cân murgı uçar dîl feleki üzre melekveş
Ger zülfünü salsañ aña irer yiter ey dûst

582 Nazîre-i Kâsım

1Dil nâle kılur derd ile şâm u seher ey dûst
Hûn ile tolar hasret-i gamdan ciger ey dûst

2Yokdur dehenün yâdına dem zerrece ‘ akla
Lâkin ańıcak zülfünü _uzanur haber ey dûst

3Yoluñda garaz kendümi hâk eyledüğümden
Budur üzerümden kılasın bir güzer ey dûst

4Terk eyleyimez ‘ ıškuñı ger dest-i ‘ adûdan
İrürse başuma n’ola tîg u teber ey dûst

5Sırr-ı dehenünden olalı gonçe haberdâr
Çâk eyledi gülşende kabâ vü kemer ey dûst

6Nerm eyleye tokunsa taşâ âteş-i âhum
Tañ bu ki senün gönlüne itmez eser ey dûst

7Biñ yıl yile yıl gibi yoluñda dil-i Kâsım
Ger bir kez aña lutf ile kılsañ nazar ey dûst

Zemin Şiir: 1806 Ez-ân-ı *Hafî*

- 1 Yâr bulunmaz cihânda ey gönül agyârsuz
Kim ‘ayıbsuz yâr isteyen kalurmuş yârsuz
- 2 Gülsitânın ‘âlemüñ geşt itdi ser-tâ-ser hezâr
Bulmadı bir şâh kim gül bite anda hârsuz
- 3 Ger ser-â-ser encüm ü eflâk olursa âftâb
Târ olur ‘âlem gözüme ol güneş-ruhsârsuz
- 4 Cehd idüp cânânesüz bir lahza cân itmez karâr
Bend urup bir dem dil ârâm eylemez dildârsuz
- 5 Nice beñzedem lebin la‘le ye kaddüñ serve kim
Bir hacerdür la‘l ü serv bir şecerdür bârsuz
- 6 Dîde bir dîdâra kalmışdur iki ‘âlemde bes
Cenneti ‘arz itseler ‘aynuma gelmez yârsuz
- 7 ‘İşk odına yanmayan gönülde şevk olmaz Hafî
Zîre her şem‘i görürsin nûrî olmaz nârsuz

1827 Nazîre-i Kâsım

- 1 Bir pula virseler iki kevni almañ yârsuz
On sekiz biñ ‘âlemi dil n’eylesün dildârsuz
- 2 Ey müselmân yâr cânım kalmadı gideli yâr
Kalmasun kâfir dahı yârı gidüben yârsuz
- 3 Kûyına dil kâni‘ olmaz görmezi ise yüzini
‘Âşık olan cennete râzî mîdur dîdârsuz
- 4 Hamd aña bî-‘ayb yâr isterdi buldı bu gönül
‘Aybsuz yâr isteyen dirlerdi kalur yârsuz
- 5 Günde biñ kez it gibi kovsañ kapuñdan gitmezem
Kâsımî pes ‘âşık olan kişi olur ‘ârsuz

SONUÇ

XV. yüzyıl klasik kavramının hayat bulmaya başladığı dönem olarak nitelendirilebilir. Çalışmamızda incelediğimiz Kâsım XV. yüzyılda yaşamıştır. Divan'ın kaside bölümünde Murad Han'ı anmakta ona övgüler saymakta, dualar etmektedir. Murad Han döneminde şairleri çokça himaye etmiş, lütuf ve ihsanda bulunmuştur. Bu sebeple kendisine “Ebu'l- Hayr” adı verilmiştir. (Şentürk-Kartal, 2005: 173). Kâsım'ın da bu sanatçılardan biri olduğu tahminlerimiz arasındadır. Çalışmamız boyunca ifade ettiğimiz gibi şair devrinde çok tanınan bir şair değildir.

Çalışmamızın inceleme bölümü yedi başlıktan oluşmaktadır. İlk bölümde Kâsım'ın hayatı, sanatı ve eseri hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde şairin kullandığı kelimeleri anlam açısından sınıflandırdık. Şairin halet-i ruhiyesini sevinç, korku, şaşkınlık, çaresizlik, dua gibi alt başlıklara ayırdık ve her biri için Divan içerisinden örnek beyitler sunduk. Ayrıca eylem, durum tasviri başlığı altında da ağlama, konuşma, yazı yazma, hastalık gibi durumları sınıflandırdık ve yine beyit örnekleri verdik. Üçüncü bölümde eserin dil ve üslup özelliklerini inceledik. Ünlem, edat, ikilemeler, eş anlamlı kelimeler, birleşik fiiller, tamlamalar, deyimler ve atasözleri gibi alt başlıklara ayırarak beyit örnekleri ile Kâsım'ın dil ve üslup özelliklerini tespit ettik. Dördüncü bölümde Divan'ı şekil olarak inceleyerek, nazım şekilleri, vezin istatistiği, edebi sanatlar şeklinde sınıflandırdık. Beşinci bölüm; tarihi kişiler, aşk hikayesi kahramanları, mitolojik şahsiyetler ve varlıklar başlığı altında tasnif ederek Divan'da geçen önemli şahsiyet, varlık ve mekan isimlerine yapılan telmihleri tespit ettik. Altıncı bölümde; Kâsım'ın çağdaşı Ahmet Paşa ile kullandığı ortak redifleri belirledik ve tablo halinde gösterdik. Yedinci bölümde şairin farklı, ilginç bulduğumuz kullanımlarına yer verdik. Son bölümde ise şiir mecmualarında yaptığımız araştırmalar sonucunda 16. yüzyılda yazılan Pervane Bey ve Mecma'u'n-Nezâ'ir adlı şiir mecmualarında esas aldığımız metinden farklı olarak Kâsım'a yazılan nazireler ve Kâsım'ın yazdığı nazirelere yer verdik.

Kâsım devrinde tanınmamakla beraber edebiyat dünyasına çok hacimli olmasa da bir Divan'la katkı sağlamıştır. XV. yüzyıl klasik şiir için zirve bir dönem değildir. Bu dönemdeki eserler daha çok dil araştırmacılarının ilgisini çekmektedir.

Kâsım Divanı yazıldığı yüzyılın Türkçesi olan Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini yansıtmaktadır. Dil araştırmacıları için Kâsım Divanı bir inceleme konusu olmalıdır. Kâsım ayrıca halka ait deyim ve atasözlerini de kullanarak o dönemin söz varlığını yansıtmaya adanmış bir şairdir. Klasik şiir adına önemli bir şair sayılmasa da klasik şiir alanında bir Divan ele almış olması ve klasik şiir mazmunlarına vakıf olması münasebetiyle bizim de araştırma konumuz olmuştur. Edebiyat dünyasına katkı sağlamasını temenni etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Akün, Ö. F. (2014). *Divan Edebiyatı*, İsam Yayınları, İstanbul.

Çavuşoğlu, M. (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi, İstanbul.

Çelik, N. (2016). *Edirneli Şevki Divanı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Yay., Ankara.

Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

Erdoğan, M. (2013). *Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi, İstanbul.

Gıynaş, K. A. (2017). *Pervane Bey Mecmuası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gürsu, U. (2014). *Kâsım Divanı*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.

Gök S. (2017). *Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Gölgedar, Y. (1979). *Kâsım Divanı*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Basılmamış Lisans Bitirme Tezi, Ankara.

Kamus-i Türki, (Çevrimiçi), <http://www.kamusiturki.com/> (18.05.2018)

Kartal, A. (1998). *Klasik Türk Şiirinde Lale*, Akçağ Yay. , Ankara.

Kaya, B. (2005). *Nazîre Mecmûaları ve Hisâlî'nin Metâlîü'n-nezâiri*” Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 8, yıl 6

Köksal, M. F. (2001), *Mecma 'u'n-Nezâ'ir, Edirneli Nazmî*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Köksal, M. F. (2017), *Mecma 'u'n-Nezâ'ir, Edirneli Nazmî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kubbealtı lugatı, (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/>, (17.07.2018)

Levend, A. S. (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergah Yay, İstanbul.

Luggat, Osmanlıca Türkçe Sözlük (Çevrimiçi), <http://www.luggat.com/> (14.05.2018)

Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz: Cemal Kurnaz, Birleşik Yay, Ankara.

Özcan, N. (Kâsım 2012). *15. Yüzyıl Divanlarında Dinî Benzetmelerle Yapılan Sevgili Tasvirleri*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.1.

Pakalın, Z. M. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sefercioğlu, M. N. (2001), *Nev'i Divanı Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Şemseddin Sami. (2005). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay. , İstanbul.

Şenödeyici, Ö. (2011). *Naili Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Şenödeyici, Ö. (Çevrimiçi), <https://ozeroca.wordpress.com/2015/05/07/baglamli-dizin-ve-islevsel-sozluk-uzerine-1-tarihce/>, (28.05.2018)

Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, Osedam, cilt 2, İstanbul.

Şentürk, A.A. ve Kartal, A. (2005). *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay, İstanbul.

Tarlan, A N. (2005). *Ahmet Paşa Divanı*, Meb, İstanbul.

TEBDİZ "Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü. (Çevrimiçi), <http://tebdiz.com/> (06.06. 2018)

TEBDİZ, (Çevrimiçi), <https://www.edebiyatvakti.com/haber/tebdiz-sistemi-kullanima-acildi-349> (17.07. 2018)

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, (Çevrimiçi), http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&genel_arama=KASIM (01.07.2018)

Zavotçu, Gencay. (2013). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kesit Yayınları , İstanbul.

KÂSİM DİVANİ SÖZLÜĞÜ [BAĞLAMLI DİZİN VE İŞLEVSEL SÖZLÜK]

Bu bölüm tezin sözlük kısmıdır ve toplamda 1164 sayfadan oluşmaktadır. Bundan dolayı ek adı altında cd olarak Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne ve jüri üyelerine teslim edilmiştir.

EKLER

EK 1: SÖZLÜK KULLANMA KILAVUZU

- Kâsım Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)’nde alfabetik tasnif kullanılmıştır.
- Bağlamli sözlük divanın anlam dünyasına ışık tutmak amacıyla oluşturulmuştur, bu yönüyle kelimelerin köken bilgisi verilmemiştir.
- Sözlükte Arapça ve Farsça tamlamalar parçalanmadan, Türkçe tamlamalar ise tamlamayı oluşturan kelimeler ayrı ayrı olacak şekilde anlamlandırılmıştır.
- Ayrıca Türkçe tamlamaların içerisinde deyimler, kalıplaşmış mana taşıyan söz grupları parçalanmadan anlamlandırılmıştır.
- Sözlüğü oluştururken “etmek, kılmak, eylemek, olmak...vs.” yardımcı eylemler –eğer diğer kelimeler ile bir arada alınma ihtiyacı doğuruyorsa- “birleşik fiil” şeklinde anlamlandırılmıştır.

Örn. “*revan ol*” revan olmak; “*yaran ol*” yaran olmak gibi.

- Yardımcı eylemler, birleşik fiil özelliği göstermediği durumlarda tek başına anlamlandırılmıştır.

Örn: *etmek, olmak, kılmak...vb*

- Kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla deyimlerin veya söz gruplarının sonlarındaki ekler ayrılmıştır.
- İstisnalar dışında *-ler/-lar* çokluk eki ile *-me/-ma* olumsuzluk eki göz ardı edilerek anlamlandırma yapılmıştır. Çokluk eki ve olumsuzluk bildiren ek,

anlam verilen kelimenin yanında olacağında anlamın olumsuzluğu tespit edilebilecektir.

- “dil ü can”, “arż u semā” şeklinde kalıplaşmış ifadeler parçalanmadan anlamlandırılmıştır.
- Beyit içerisinde bağlama unsuru olarak kullanılan; kelimeleri, dizeleri veya beyitleri birbirine bağlayan ifadeler bir arada anlamlandırılmıştır.

Örn.: “geh...geh...”; “ya...ya...”; “hem...hem...”

- Yardımcı fiillerde meydana gelen ünsüz yumuşamasına müdahale edilmiş madde başının o şekilde dizinlenmesi sağlanmıştır.

Örn: *zulm it-e* , *āzād it-er-di*... vb

- Zamirlerin *-beytin anlamına göre-* kime veya neye işaret ettiği, neyin yerine geçtiği tespit edilmiştir. Eğer beyitte zamirin ne veya kim yerine kullanıldığına dair bir emare yoksa sadece türü belirtilmiştir.
- Sözlük içerisinde temel anlamlar dışında ifade edilen mecazi veya bağlam neticesinde sözlüklerde bulunmayan bir anlamı II işaretinden sonra yazılmıştır.
- Bağlamlı dizinde verilen kimi anlamlar eksik veya yanlış anlamlandırılmış olabilir. Bu yönüyle bağlamlı dizin yoruma, geliştirmeye açıktır veya farklı bağlamlarda bazı kelimelerin yeniden anlamlandırılması gerekebilir.

EK 2: KÂSİM DÎVANI SÖZLÜK

a: *O, kişi zamiri.*

1. Bir şahdurur ki işigine bende olmağa
Andan ricâ ider kamer-i zührevâr hatt (Kâsım Dîvânı, Kaside 2, Mısra 50).
[andan, -n, -dan]

a: *3. teklik şahıs zamiri.*

1. Zulm etmesün igende firâkuñ bu cânuma
Kim vuşlatuña yeter **aña** intizâr cevri (Kâsım Dîvânı, Gazel 8, Mısra 6). [aña, -ñ, -a]

abdâr: *Güzel, hoş, parlak.*

1. Zîkr eylesem lebin ter ü şîrîn düşer kelâm
Yazsam ‘izâr vaşfin olur **abdâr** hatt (Kâsım Dîvânı, Kaside 2, Mısra 46).
[abdâr,]

‘abes: *Boş, anlamsız, saçma.*

1. Çeşm-i ‘âlem hâk-i pâyüñden bulurken nûr-ı fer
Pes ‘**abesdür** kehl için ‘azm-ı Şîfâhân eylemek (Kâsım Dîvânı, Gazel 34, Mısra 14). [‘abesdür, -dür]

âb-ı çeşm: *Göz pınarının suyu.*

1. Yile verürdi cismümi olmasa **âb-ı çeşm**
Hâk eyleyüben âteş-i sevdâsı Ahmedüñ (Kâsım Dîvânı, Gazel 28, Mısra 5).
[âb-ı çeşm,]

âb-ı revan: *Akar su.*

1. Kâmeti servüñ hayâli idicek dilden güzer
Çeşmesinden çeşmümüñ âb-ı revanlar depreşür (Kâsım Dîvânı, Gazel 9, Mısra 4). [âb-ı revan, -lar]

ac: Açmak.

1. Medh okırken bülbül-i şūrīde hüsnuñ bāğına
Açma şaķın gül gibi evrāk-ı defter degmeye (*Kâsım Dîvânı, Gazel 52, Mısra 6*). [*açma, -ma*]

bâc: Vergi.

1. Cân kişverinde beñleri gelmiş harâc alır
Dil mülketinde gözleri zulm ile **bâc** alır (*Kâsım Dîvânı, Gazel 13, Mısra 2*).
[*bâc,*]

bād: Rüzgar.

1. Zülfine **bād** irişse perîşân olup gider
Lâkin dimāğın ter ider müşkbâr hıttı (*Kâsım Dîvânı, Kaside 2, Mısra 31*).
[*bād,*]

bād-ı şabā: Sabah rüzgarı.

1. Virmez mi ey şanem saña **bād-ı şabā** haber
Her gice nâle kılduğım olınca tâ seher (*Kâsım Dîvânı, Gazel 16, Mısra 1*).
[*bād-ı şabā,*]
2. Çın-i zülfün koğusun bād-ı şabādan alalı
Utanup misk-i Hıttā külbe-i ‘attāra gider (*Kâsım Dîvânı, Gazel 18, Mısra 3*).
[*bād-ı şabā, -dan*]
3. Mülk-i Hıttāya eylemegiçün geh geh armağān
Bir şemme bûy-ı zülfünü **bād-ı şabā** diler (*Kâsım Dîvânı, Gazel 24, Mısra 8*).
[*bād-ı şabā,*]
4. El urdı zülfüne beñzer seherde **bād-ı şabā**
Ki bûy-ı sünbülile misk-i terden urur dem (*Kâsım Dîvânı, Gazel 44, Mısra 3*).
[*bād-ı şabā,*]

bād-ı şubh: Sabah rüzgarı.

1. Bûy-ı zülfüne Hıttāya tuhfe virür **bād-ı şubh**
Hâk-i pâyün İsfahāna armağān iltür şabā (*Kâsım Dîvânı, Gazel 1, Mısra 9*).
[*bād-ı şubh,*]

bāğ-ı hüsn: *Güzellik bahçesi.*

1. Bāğ-ı hüsnünde bulup gönlümi cellād gözüñ
Bağlayup zülfüñile uğrı diyü dāra gider (*Kâsım Dîvânı, Gazel 18, Mısra 5*).
[bāğ-ı hüsn, -ün, -de]

cādū: *Büyücü, cadı.*

1. Fitne vü āşüb ile her kûşe tolsa tañmı kim
Sihr ü efsün eyleyüp o gözleri **cādū** gelür (*Kâsım Dîvânı, Gazel 11, Mısra 10*). [cādū,]

cāh-ı kibriyā: *Büyük ulu makam.*

1. Ey faḥr u ‘izz ü mertebe vü **cāh-ı kibriyā**
Kılsun ziyāde devletüñ Allāh dā’imā (*Kâsım Dîvânı, Kaside 3, Mısra 1*).
[cāh-ı kibriyā,]

cām: *Bardak, kadeh.*

1. Şol kimse ki bir dilber-i ra’nâyıla her dem
Nüş eylemeye **cām** (*Kâsım Dîvânı, Müstezad 1, Mısra 14*). [cām,]

cām u zücāc: *Kadeh ve cam şişe.*

1. Çeşmüñ bu gönlüm elümden aldı ki mest olup
Güyā ki mest olup tolu **cām u zücāc** alur (*Kâsım Dîvânı, Gazel 13, Mısra 8*).
[cām u zücāc,]

cāme-i zühd-i ‘ārifān: *Zühd ehli ariflerin elbisesi.*

1. Cāme-i zühd-i ‘ārifāna bugün
Turalum zühde mey-fürüş edelüm (*Kâsım Dîvânı, Gazel 45, Mısra 11*).
[cāme-i zühd-i ‘ārifān, -a]

